

ด 276 V

ตำนานการเกณฑ์ทหาร

พระนิพนธ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์

หนังสือหาข่าว

พล. ต. รัชมี รัชนิวัต

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ร.อ. เปรม รัชนิวัต

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๕

ตำนานการเกณฑ์ทหาร

พระนิพนธ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์

พล. ต. รัชมี รัชนิวัต

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ร.อ. เปรม รัชนิวัต

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๕

คำนำ

ด้วย พต. ต. รัชมี รัชนิวัต ได้มาแจ้งความจำนงค์ขอหอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง คำนานการเกณฑ์ทหาร
พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ. เปรม รัชนิวัต ผู้
เป็นบิดา กำหนดงานในวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๘ ณ ฌาปน-
สถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร กรมศิลปากรมีความยินดีย้อนุญาตให้
จัดพิมพ์ได้ดังประสงค์

หนังสือเรื่องนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเรียบ
เรียงขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ เพื่อจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองโด่หัดดวง
ตำหรับยงบ้นยาอวษนะ ซึ่งกรมทหารบกกราบทูล ๔ อันสมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรง
เป็นผู้บังคับการพิเศษกรมทหารอยู่ในขณะนั้น ได้เสด็จไปทรงกระทำ
การฉลอง ณ จังหวัดราชบุรี มีพระประสงค์จะทรงพิมพ์หนังสือไปประทาน
เป็นของแจกตำหรับงานนั้น และได้ทรงขอรับรองให้หอสมุดวชิรญาณเป็นผู้
จัดพิมพ์ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีเกษียณ
ทรงหาเรื่องที่เหมาะสมแก่พระประสงค์ไม่ได้ จึงทรงคิดเรียบเรียงขึ้นถวาย
แทน และได้จัดพิมพ์พร้อมกับคำนานกรมทหารบกกราบทูล ๔ จัดเป็นหนังสือ
ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๓

กรมศิลปากรขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งเจ้าภาพ
ได้นำเพ็ญเป็นปีศุภัญฐานธรรม และได้ให้พิมพ์หนังสือเรื่องนั้นแจกเป็น
ตำราณะประโยชน์ ขอกุศลผลบุญทั้งปวงนั้นจงดลบันดาลให้ท่านผู้วาย
ชนม์ ประดับสุขตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ จงทุกประการเทอญ.

วิเชียรแพทยาคม .

(หลวงวิเชียรแพทยาคม)

รักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร

๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๙

ร.อ. เปรม รัชนิวัต

ชาติะ ๘ มกราคม ๒๔๑๔

มตะ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๙๘

คำไว้อาลัย

คุณพ่อ (ร.อ. เปรม รัชนิวัต) เกิดเมื่อ วันเสาร์ แรม ๓๒ ค่ำ เดือนยี่ ปมะแม จ.ศ. ๑๒๓๓ ตรงกับวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๔ ที่บ้านคำบดสะพานขาว อำเภอเมืองปราชญ์บุรี จังหวัดพระนคร ระหว่างเยาว์วัย ได้รับการศึกษาพอสมควรแก่สมัยของท่าน ครั้นเจริญเติบโตขึ้นอายุได้ ๑๖ ปี เข้ารับราชการเป็นพลทหารในกรมทหารปืนใหญ่ที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ และเนื่องจากปฏิบัติงานด้วยวิริยะอุตสาหะอันแรงกล้า จึงได้พระราชทานเลื่อนยศและตำแหน่งขึ้นตามลำดับชั้น จนได้เป็นร้อยเอก และยกกระบัตรกรมช่างแสงทหารบก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๘ อายุเข้าเรือน ๔๕ ปี ท่านมีสุขภาพไม่สมบูรณ์ จึงได้ลาออกจากราชการเพื่อพักผ่อน เมื่อหายป่วยแล้วก็ได้ขอเข้ารับราชการอีกทั้ง ๆ ที่ผู้บังคับบัญชาชั้นสูงชอบพอรักใคร่ และอยากให้เข้ารับราชการต่อไปอีกตามเดิม ชีวิตในราชการของท่านจึงจบลงแต่เพียงนั้น

ในด้านการครองเรือน คุณพ่อเป็นผู้ใหญ่ที่มีอัธยาศัยอ่อนโยน และเมตตาใจเต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตากรุณา อุปถัมภ์บำรุงดูๆ มาด้วยความเอ็นดูเป็นนิมิต ตลอดชีวิตของท่านไม่เคยเห็นคนใดถูกคนใดเคย ใครทำผิดท่านก็ตักเตือนแนะนำพร้อมด้วยความเข้มแข็ง ถูกทุกคนจึงเคารพรักและปฏิบัติตามโอวาทคำสั่งสอนของท่านไม่คดโกง ท่านเคยดูแลให้การศึกษากับลูกเป็นอย่างดีที่สุด เท่าที่ท่านสามารถจะพึงกระทำได้ จนปรากฏ

ว่าดูๆ ได้มีหลักฐานเป็นที่น่าพอใจทุกคน

ในบั้นปลายแห่งชีวิตของคุณพ่อ ดูๆ ได้รับปฏิการะณของพระคุณ
ท่านด้วยน้ำใจที่มั่นนัยูกตัญญูกตเวที มิให้ท่านอนาทรร้อนใจและลำบาก
กาย แม้กระนั้นยังไม่วายทจจะรู้สึกว่ามีโอกาสตอบแทนสนองพระคุณท่าน
ให้เท่าเทียมกับที่ท่านอุปการะเลี้ยงดูมาคงแต่่น้อยค้มใหญ่ จนสามารถ
ประกอบอาชีพหล่อเลี้ยงตนเองได้ เมื่อท่านม้วยกาวเข้าสู่บั้นชราอายุล่วง
มาได้ถึง ๘๕ ปี ก็มีอาการป่วยกระเสาะกระแสะเป็นครั้งคราว แต่ดูๆ
ก็ได้อพยายามเยี่ยวยารักษาจนหายเป็นปกติ ครั้นถึงเดือนพฤษภาคม
พ.ศ. ๒๕๔๘ รู้สึกว่ากำลังกายของคุณพ่อได้กระปลกกระเป๋ดยลงไปมาก ท่าน
ปรารภว่าเห็นจะต้องลาจากไปในเดือนสองเดือนนี้ จึงได้เรียกพวกดูๆ
มาพบและถึงตอนให้มีความรักใคร่ปรองดองกันแล้วกล่าวคำอำตา ให้สั
ให้พร สิ่งใดที่ท่านใคร่จะให้ลูกหลานคนใด ท่านก็แจกให้ ทำให้บังเกิด
ความเศร้าสลดแก่ลูกหลานเป็นอย่างยิ่ง ต่างพยายามที่จะปลอบใจท่านว่า
ยังไม่เป็นอะไรในเมื่อเ้ายบำรุงอยู่เด็มอ แต่ท่านก็ปฏิเสธโดยอ่อนโยนว่า
ท่านทราบถึงสังขารของท่านดี และก็แก่มาแแล้ว ต้องแตกดับดวงไปตาม
ธรรมดาโลก ทั้งท่านก็หมดห่วง เพราะดูๆ ต่างก็มีหลักแหล่งดีแล้วทุก
คน จากนั้นดูๆ ก็แยกบ้านไปแล้ว ก็พยายามมาเยี่ยมเยียนท่านถึงชน
กำลังวังชาของท่านก็อ่อนดงๆ แต่ยั้งหวังกันอยู่ว่า ท่านคงจะไม่จากไป
รวดเร็วดังที่ท่านกล่าว เพราะดูๆ เป็นปกติอยู่มิได้เจ็บไข้ประการใด
พอถึงวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๘ เวลา ๓๖.๓๐ น. ท่านกำลังนอน
อยู่และมีอาการคล้ายเป็นลม ดูๆ ได้พยายามเรียกนายแพทย์มารักษา

(๓)

ท่านก็ห้ามว่าจนถึงเวลาที่ท่านจะตาไปแล้ว ขอให้ยู่กันด้วยความสุข
แล้วคุณพ่อก็จากไปด้วยอาการสงบ เหลือความลำบากที่นายแพทย์จะ
เยียวยาแก้ไขได้ ก่อให้เกิดความเศร้าโศกสลดใจแก่ลูก ๆ เหลือประมาณ

ขออำนาจกุศลบุญราศีทักษิณานุประทาน ที่บรรดาลูก ๆ ได้ตั้งใจ
บำเพ็ญน้อมอุทิศให้ แต่เบื้องต้นจนวาระสมัยสุดท้ายนี้ จงจดบันทึดเป็น
วิพากษ์สมบัติอิฐวิมุตตมณูผล ดำไว้แก่คุณพ่อผู้มีพระคุณและเป็นพี่เคารพ
รัก ซึ่งวาระนั้นล่วงดับไปสู่ปรโลกแล้วนั้น ให้ประสพสันติสุขเกษมสำราญ
ในฉัมปปรายภาพ สมดังเจตนาปรารถนาของลูก ๆ ทุกประการเทอญ ฯ

ลูก ๆ

ตำนานการเกณฑ์ทหารไทย

การเกณฑ์คนเป็นทหารเห็นจะมีเป็นประเพณีมาแต่ดึกดำบรรพ์ เพราะธรรมเนียมไทยไม่เลือกกว่าชาติใดภาษาใด ถ้ารวมกันมีอาณาเขต อยู่เป็นอิสระแล้วก็จะต้องมีกำลังสำหรับต่อสู้ศัตรู หาไม้ก็ไม่พันทจะถูก มนุษย์จำพวกอื่นแย่งชิงอาณาเขต หรือกดขี่บีบบังคับเขาไว้ในอำนาจมิให้เป็นอิสระ ด้วยเหตุนั้นการเกณฑ์ทหารเป็นพันธกิจสำหรับต่อสู้ศัตรู จึงเป็นการจำเป็นของมนุษย์ซึ่งอยากรักษาอิสรภาพทุกชาติด้วยกัน คงแต่ดึกดำบรรพ์มาจนคราบเท่าทุกวันนี้ แต่ยังคงต้องมีต่อไปภายหน้าไม่แต่เห็นว่า จะมีที่สู้รบ ถึงว่านานาประเทศได้คิดตั้งสันนิบาตชาติเพื่อป้องกันมิให้เกิด สงครามเกิดขึ้น หรือคิดปรึกษาหาทางเลิกระบพุงด้วยวิธีการจำกัดเครื่องรบก็ ได้แต่ได้แต่เพียงลดจำนวนทหารมิให้มากมายเหมือนแต่ก่อน แต่ที่จะเลิก ทหารที่เคยจนนั้นหาได้ไม่

ก็แต่การเกณฑ์ทหารนั้น ไม่ว่าวิธีของชาติใด หรือเป็นวิธีเกณฑ์ ในสมัยใด ถ้าว่าโดยเค้ามูลก็เป็นอย่างเดียวกันทั้งนั้น คือเลือกสรร เขาคนหนุ่มฉกรรจ์อันเป็นเวลายี่สิบถึงยี่สิบห้าปีเป็นทหารประจำการ ๑ จัด การควบคุมให้เรียกออกรบพุ่งพรักพร้อมกันได้โดยเร็วประการ ๑ ผูกมัด ทัตติให้เข้มแข็งในการรบประการ ๑ แต่กระบวนที่จัดการเหล่านี้ต่าง ประเทศจัดต่างกัน ตามความสามารถแต่เหตุการณ์ในพงศาวดารประเทศ

นั้น ๆ ที่มนุษย์ชาวตงบางชาติกำหนดให้บรรดาชายทั้งปวงเป็นแค่พนักงาน
 สำหรับรับฟัง ให้ผู้หญิงเป็นพนักงานประกอบกิจการหาเลี้ยงผู้ชายตงนี้
 ก็เป็นวิธีเกณฑ์ทหารอย่าง ๓ ฝ่ายประเทศที่เจริญอารยภาพักใช้วิธี
 เกณฑ์เป็นอย่างอื่นตามสมควรแก่ความเจริญของบ้านเมือง ดังเช่นจำกัด
 เวลาให้ชายฉกรรจ์ต้องเป็นทหารแค่เพียงระยะอันหนึ่งแล้วปลดปล่อยให้
 พ้นหน้าที่ บางชาติอาจจะหาคนรับจ้างเป็นทหารได้พอต้องการ ก็เกณฑ์
 เก็บเงินจากพลเมืองมาจ้างชายฉกรรจ์แต่ที่มีใจสมัครเอามาเป็นทหาร แต่
 ในหนังสือพิมพ์ได้มีประด่งกึ่งกล่าวถึงลักษณะเกณฑ์ทหารประเทศอื่น จะ
 อธิบายเฉพาะวิธีเกณฑ์ทหารไทยในสยามประเทศของเรา นี้ แต่จะต้อง
 บอกไว้เสียก่อน ว่าหนังสือเก่าซึ่งจะได้อธิบายถึงวิธีการเกณฑ์ทหารไทย
 แต่โบราณไว้โดยชัดเจนนี้นั้นหาไม่ แต่เค้าเงื่อนมีปรากฏอยู่ในที่ต่าง ๆ
 คือในหนังสือพงศาวดารบ้าง ในกฎหมายและทำเนียบบ้าง ข้าพเจ้า
 ตรวจเก็บเอามาประกอบกับความสันนิษฐานแต่งหนังสือเรื่องนั้นขึ้นโดยอัค-
 โนมัต เพราะฉะนั้นความที่อธิบายต่อไปอาจจะผิดพลาดมีมากน้อย ขอให้
 ท่านทั้งหลายที่อ่านหนังสือนี้จงได้ใจไว้ด้วย

ว่าด้วยต้นเหตุการเกณฑ์ทหารไทยแต่โบราณ

ลักษณะการเกณฑ์ทหารไทยแต่โบราณ ดังเกิดตามเค้าเงื่อนที่
 มีปรากฏอยู่ หลักของวิธีเกณฑ์บังคับบรรดาไทยที่เป็นชายฉกรรจ์ให้เป็น
 ทหารทุกคนมาแต่ดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงในวิธีเกณฑ์ทหารซึ่งปรากฏ

มาในพงศาวดาร เป็นแต่แก้ไขส่วนพลความเป็นครั้งเป็นคราว ห็นหา
ความสะดวกในเวลาที่บ้านเมืองมีเหตุการณ์ต่างกัน ส่วนหลักของวิธี
เกณฑ์ยังคงอยู่ทุกเมื่อ ส่วนลักษณะวิธีการควบคุมทหารไทยนั้น ดู
เหมือนชนเดิมจะเอาดั่งดั่งเป็นหลัก เป็นคนว่าถ้าหัวหน้าดั่งดั่งก่
เป็นทหารหมู่ไหน ถูกหัตถ์ของผู้อื่นทิ่มแทงมากดั่งก่อยู่ในหมู่คนตามกัน
วิธีควบคุมโดยกำหนดเอาท้องที่ ๆ ตัวคนอยู่เป็นหลักของการควบคุม เป็น
วิธีเกิดขึ้นค่อนข้างหลัง เหตุใดไทยเราจึงใช้วิธีเกณฑ์และควบคุมทหารแต่
โบราณเช่นกล่าวมา ดูเหมือนพอจะพิจารณาเห็นได้โดยเรื่องพงศาวดาร
ของไทย เพราะฉะนั้นจะนำเรื่องพงศาวดารมาอธิบายพอให้เห็นเค้าความ
ประกอบกับวิธีการทหารเป็นชั้น ๆ ไป

๑) ว่าด้วยพงศาวดารตอนไทยมาจากเมืองเดิม

แดนดินที่เป็นสยามประเทศนี้ เดิมทีเดียวได้เป็นที่อยู่ของชน ๓ ชาติ
ซึ่งพูดภาษากลายคล้ายกัน คือพวกขอม (ซึ่งเรียกกันบัดนี้ว่าเขมร)
อยู่ข้างใต้ตอนแผ่นดินต่ำในลุ่มแม่น้ำโขง ที่เป็นแดนกรุงกัมพูชาเดี๋ยวนี้
ชาติ ๑ พวกลาว (คือชนชาติที่เรียกกันในปัจจุบันว่าลาว) อยู่ตอน
กลาง คือในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อดไปทางตะวันออกจนในลุ่ม
แม่น้ำโขงตอนแผ่นดินสูง (คือมณฑลนครราชสีมาและมณฑลอุดร
ร้อยเอ็ด อุบล บัณฑิต) ชาติ ๑ พวกมอญอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ
ตอนลุ่มแม่น้ำสาละวิน ต่อดไปจนถึงลุ่มแม่น้ำเอราวัณข้างตอนใต้ ที่เป็น

แดนประเทศพม่า^๕กับคนชาติ ๓ แดน^๕ดินที่กดต่ำ^๕วามัน ชาวอินเดียน^๕แต่โบราณ
 เรียกกันว่า “สุวรรณภูมิ” เพราะเหตุ^๕เป็น^๕ที่^๕มี^๕บ่อ^๕ทอง อยู่มาเมื่อ
 ราว พ.ศ. ๓๐๐ มีชาวอินเดียน^๕ครั้ง^๕ถือ^๕พระพุทธรูป^๕ศาสดา^๕พา^๕กัน^๕มา^๕ตั้ง^๕ภูมิดำเนา^๕
 ในสุวรรณภูมิ พวก ๓ มาชน^๕ที่^๕แดน^๕มอญ^๕แล้ว^๕หา^๕ที่^๕ตั้ง^๕ภูมิดำเนา^๕เป็น
 ดำดับ^๕มา^๕จน^๕ใน^๕แดน^๕ดาว (ถึง^๕ที่^๕ซึ่ง^๕เป็น^๕มณฑล^๕ราชบุรี^๕และ^๕มณฑล^๕นคร
 ราชสีมา^๕กับ^๕ดิน) อีก^๕พวก^๕หนึ่ง^๕แดน^๕เรือ^๕อ้อม^๕แหลม^๕มลายู^๕ไป^๕ตั้ง^๕ภูมิดำเนา^๕ใน
 ประเทศ^๕จาม ซึ่ง^๕เป็น^๕เมือง^๕ญวน^๕เดี๋ยว^๕นี้ ในสมัย^๕นั้น^๕ประเทศ^๕อินเดียน^๕ได้^๕ถึง
 ความ^๕เจริญ^๕รุ่ง^๕เรือง^๕มา^๕แล้ว^๕ช้านาน พวกชาวอินเดียน^๕ที่^๕มา^๕ตั้ง^๕ภูมิดำเนา^๕ใน
 ประเทศ^๕นี้ รอบ^๕บริวาร^๕การ^๕ต่าง^๕ๆ ยัง^๕ถือว่า^๕พวก^๕ขอม^๕และ^๕ลาว^๕มอญ^๕ซึ่ง^๕เป็น^๕ชาว
 เมือง^๕เดิม ก็^๕สามารถ^๕แต่ง^๕ตั้ง^๕คุณ^๕วิเศษ^๕ให้^๕พวก^๕ชาว^๕เมือง^๕นิยม^๕นับ^๕ถือ^๕จน^๕ยก
 ย่อง^๕ยอม^๕ให้^๕เป็น^๕ครู^๕บา^๕อาจารย์ พระพุทธรูป^๕ศาสดา^๕จึง^๕ได้^๕มา^๕ประดิษฐาน^๕ใน
 ประเทศ^๕นี้ ยังมี^๕เจดีย์^๕สถาน คือ^๕พระปฐม^๕เจดีย์^๕เป็น^๕ต้น อัน^๕เป็น^๕ของ^๕เกิด^๕ขึ้น
 ใน^๕ชน^๕นั้น^๕ปรากฏ^๕อยู่^๕หลาย^๕แห่ง ต่อ^๕มา^๕อีก^๕ประมาณ ๔๐๐ ปี มีชาวอินเดียน^๕
 มา^๕ตั้ง^๕ภูมิดำเนา^๕ทาง^๕ปาก^๕น้ำ^๕โขง^๕ใน^๕แดน^๕ขอม^๕อีก^๕พวก ๓ พวก^๕ที่^๕มา^๕ที่^๕หลัง^๕นี้
 ถือ^๕ศาสดา^๕พราหมณ์^๕มา^๕ได้^๕เป็น^๕ภักดี^๕ตา^๕ของ^๕นาง^๕พระยา^๕เมือง^๕ขอม เป็น^๕เหตุ^๕ให้
 ราชวงศ์^๕ขอม^๕กลาย^๕เป็น^๕เชื้อ^๕ชาติ^๕ชาว^๕อินเดียน แดน^๕นั้น^๕กับ^๕บังคับ^๕ให้^๕พวก^๕ขอม^๕รับ
 ประเพณี^๕คติ^๕ทศ^๕ศาสดา^๕และ^๕ประเพณี^๕ตาม^๕คติ^๕พราหมณ์^๕ปน^๕กับ^๕พระพุทธรูป^๕ศาสดา
 ซึ่ง^๕พวก^๕ชาว^๕อินเดียน^๕ที่^๕มาก่อน^๕ได้^๕มา^๕สอน^๕ให้^๕นับ^๕ถือ^๕กัน^๕แพร่^๕หลาย^๕แล้ว^๕นั้น การ
 ถือ^๕พระพุทธรูป^๕ศาสดา^๕กับ^๕ได้^๕ยศาสดา^๕จึง^๕ปะปน^๕กัน^๕แดน^๕นั้น^๕มา เมื่อ^๕พวก^๕ชาว
 อินเดียน^๕อัน^๕ฉลาด^๕รอบ^๕รู้^๕วิชาการ^๕ต่าง^๕ๆ ถือ^๕ว่า^๕พวก^๕ชาว^๕เมือง^๕เดิ^๕มดั่ง^๕กล่าว^๕มา^๕แล้ว

ได้ปกครองเมืองขอม ก็สามารถจะแผ่อำนาจเหนือชนชาติอื่นขยาย
อาณาเขตขอมต่อออกไปโดยลำดับ จนได้ดินแดนของพวกลาวทงที่ใน
ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและในลุ่มแม่น้ำโขงเป็นอาณาเขตขอม พวกลาว
ต้องตกอยู่ในอำนาจขอมหลายร้อยปี ตลอดจนมียกพวกขอมพากันเข้ามา
ตั้งบ้านเมืองอยู่ในแดนลาว ยังมีเทวดานหรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า
ปรากฏบ้างกู่บ้าง ซึ่งพวกขอมสร้างไว้ด้วยศิลา ตามท้องที่ ๆ ได้ตั้งเมือง
ปรากฏอยู่จนบัดนี้หลายแห่ง ที่เป็นเมืองใหญ่เทวดานก็สร้างเป็นขนาด
ใหญ่ เมืองน้อยก็สร้างเป็นขนาดย่อม ขอนเป็นเค้าเงื่อนให้รู้ลักษณะ
การที่พวกขอมปกครองแดนลาวในสมัยนั้นได้อย่าง ๑ คือที่ในลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยา^๕ ตั้งเมืองลพบุรีเป็นเมืองหลวงปกครองเขตแดนข้างตอนใต้
เป็นมณฑล ๑ เรียกกันว่าแดนตะไฉ^๕ เหนือขึ้นไปตั้งเมืองสุโขทัยปกครอง
เขตแดนข้างตอนเหนืออีกมณฑล ๑ เรียกกันว่าแดนดงยาม ทางแดนลาว
ในลุ่มแม่น้ำโขงมีจำนวนเมืองที่พวกขอมขึ้นมาตั้งมากกว่าในลุ่มแม่น้ำเจ้า
พระยา^๕ ตั้งเขตตามขนาดเทวดานที่ยังปรากฏอยู่ดูเหมือนจะจัดการ
ปกครองเป็น ๒ มณฑล คือมณฑลทางตะวันตกตั้งเมืองพิมายเป็น
เมืองหลวงมณฑล ๑ มณฑลทางตะวันออกตั้งเมืองดงเจนเป็น
เมืองหลวงมณฑล ๑ อาณาเขตที่พวกขอมมาตั้งปกครองเองนี้ ใน
ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีเทวดานขอมปรากฏเพียงเมืองระยอง (คือเมือง
สุวรรณโลก) เป็นเหนือที่สุด ในลุ่มแม่น้ำโขงนั้นได้ยืนยันว่ามีเทวดานขอม
ปรากฏอยู่เพียงเมืองเวียงจันทน์เป็นที่สุดข้างฝ่ายเหนือ แต่เขตแดนของ

พวกขอมในสมัยเมื่ออำนาจมากยังค่อขนไปทางฝ่ายเหนือ คดอดมณฑล
ภาคพายัพและแดนเมืองหลวงพระบางบัดนี้ จนข้ามไปถึงฝั่งแม่น้ำโขงฟาก
โน้น เหตุใดจึงมิได้มีเขตแดนของขอมปรากฏอยู่ ข้อสันนิษฐานว่า
เห็นจะเป็นแต่เมืองที่พวกลาวขอมเสียด้วยค่อขอม พวกขอมหาได้ไปตั้ง
ปกครองเองไม่ ความสันนิษฐานข้อนี้กลับด้วยเรื่องพงศาวดารที่ปรากฏ
มา ว่าพระยาขอมเมืองตะโง้ว (ลพบุรี) ให้นำจามเทวราชธิดาขึ้นไป
ครองเมืองหริภุญไชย (เมืองลำพูน) เห็นได้ว่าเป็นวีรกรรมที่พวกขอม
ขยายอำนาจเขาเมืองด้วยมาเป็นเมืองปกครองเองค่อออกไป แต่เรื่อง
นางจามเทวเป็นกรณีหลัง นางจามเทวขึ้นไปเมื่ออำนาจขอมในดุ่ม
แม่น้ำเจ้าพระยาจนจะเต็มอยู่แล้ว พวกขอมขยายการปกครองขึ้นไปได้
ถึงเมืองหริภุญไชยไม่ช้านานเท่าใด พระเจ้าอนุกรมหาราช หรือเรียกอีก
อย่างหนึ่งว่า พระเจ้าอินทรมังข่อ ซึ่งครองเมืองพุกามในประเทศพม่าก็
ปราบปรามเมืองมอญไว้ได้ในอำนาจ ด้วยยกกองทัพมาตีเมืองลาว
ปราบปรามทั้งพวกขอมและลาวในดุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ได้ในอำนาจพม่า
ประมาณร้อยปี พออำนาจพม่าอ่อนดงก็ถึงสมัยซึ่งชนชาติไทยดงมาเป็น
ใหญ่ในประเทศนี้

ชนชาติไทยนั้นแต่เดิมตั้งบ้านเมืองอยู่ในประเทศที่เป็นแดนจีนข้าง
ฝ่ายใต้บัดนี้ คือมณฑลที่เรียกกันว่ายูนหน่า กุยจิ๋ว กวางไถ่ กวางตุ้ง
& มณฑลฉวนตวนเป็นบ้านเมืองเดิมของไทย ปกครองกันอยู่เป็นอิสระหลาย
พวกหลายเหล่า (แม้ทุกวันนี้ยังมีไทยที่พูดภาษาเดียวกับเราอยู่ใน &

มณฑลนั้นเป็นอันมาก) ครั้นจันทน์อำนาจนั้นก็ยกรุกแดนไทยมาโดย
 อันสืบ ความที่ก่อดำเนินเรื่องสามก๊กว่าขงเบ้งทำสงครามปราบปรามพวก
 ฝอยนุ่น ที่แตกคอกการที่จันทรุกแดนไทยนั้นเอง เมื่อไทยถูกจันทรุกราน
 เดือดร้อน พวกที่ไม่อยากอยู่ในอำนาจจึงพากันอพยพมาหาบ้านเมือง
 อยู่ใหม่ตั้งแต่เมื่อราว พ.ศ. ๘๐๐ มาหาที่คงภูมิดำเนาอยู่ทางทิศตะวันตก
 ได้หลายแห่ง เมื่อความนั้นปรากฏก็มีพวกไทยทั้งเมืองเดิมติดตามกัน
 เรื่อยมา พวก ๑ ไปรวบรวมกันตั้งบ้านเมืองเป็นภูมิดำเนาอยู่ในที่ลุ่ม
 แม่น้ำสาละวิน พวกนี้ต่อมาได้นามว่า “ไทยใหญ่” หรือที่เรียกอีกอย่าง
 หนึ่งว่าเงี้ยวในบัดนี้ อีกพวก ๑ อพยพแยกลงมาทางทิศใต้ มาตั้งบ้าน
 เรือนเป็นภูมิดำเนาอยู่ตอนต่อลุ่มแม่น้ำโขง พวกนี้ได้นามว่า “ไทยน้อย”
 คือไทยพวกเรานี้แต่ ไทย ๒ พวกที่ก่อดำเนิน ต่างมีเจ้านายเป็นชาติไทย
 ด้วยกันเองปกครองแยกกันเป็นหลายอาณาจักร เมืองที่พวกไทยใหญ่
 ไปตั้งทางลุ่มแม่น้ำสาละวินได้นามสืบมาว่า “สิบเก้าเจ้าฟ้า” ส่วนเมือง
 ที่พวกไทยน้อยมาตั้งทางทิศใต้ได้นามว่า “สิบสองเจ้าไทย” (เรียกกัน
 เป็นสามัญตามลำเนียงชาวเมืองว่าสิบสองจุไทย อยู่เหนือเมืองหลวงพระ-
 บางเคยวัน) ตอนต่อไปทางตะวันตกได้นามว่า “สิบสองปันนา” (คือ
 เมืองเชียงรุ้งเป็นต้น) อาณาจักรไทยทั้งปวงนี้เป็นอิสระแก่กันบ้าง เป็น
 สัมพันธมิตรบ้านพี่เมืองน้องเกี่ยวเนื่องกันบ้าง เป็นไปตามเวลาที่ผู้เป็น
 ใหญ่ในอาณาจักรนั้น ๆ มีอิทธิพลมากแะน้อย หาได้ปกครองรวบรวม
 กันเป็นประเทศใหญ่ยั่งยืนไม่ อยู่มาจนประมาณ พ.ศ. ๑๕๐๐ พวก

ไทยน้อยที่ตั้งอยู่ในแคว้นแคว้นสิบสองเจ้าไทยมีคนสำคัญเป็นเจ้าเมืองแถว
เรียกกันว่า “ขุนบรม” สามารถชักนำพวกไทยน้อยให้ขยายอาณาเขตรุก
แดนขอมลงมาข้างใต้ ได้เขตแดนข้ามแม่น้ำโขงมาทางฝั่งขวา แดน
พวกไทยน้อยก็พากันขยายภูมิตำแน่งต่อมา จึงเกิดเป็นแดนไทยชนทาง
ริมแม่น้ำโขงอีก ๒ มณฑล ทางตะวันออกได้ชื่อว่าแดน “ดานช้าง”
เพราะมีช้างชุมหาช้างใช้เป็นพาหนะได้ง่าย มณฑลทางตะวันตกเรียกว่า
แดน “ดานนา” เพราะมีที่ราบดำหรับทำไถ่นามาก(๑) ตั้งเมืองเช้า (คือ
เมืองหลวงพระบางเดียน) เป็นเมืองหลวงในแดนดานช้าง ส่วนแดน
ดานนาค้นเดิมตั้งเมืองไชย (เรียกตามตำแหน่งในพื้นเมืองว่าเมืองใจ) เป็น
เมืองหลวง แล้วจึงสร้างเมืองเชียงแสนเป็นเมืองหลวงในแดนดานนาค่อยมา
เมื่อไทยลงมาตั้งใน ๒ มณฑลนั้น พวกขอมพยายามขึ้นไปขับไล่ ต้อง
รบพุ่งกันอยู่ช้านานจึงได้มณฑลทั้ง ๒ นั้นเป็นสิทธิ์แก่ไทย

เรื่องพงศาวดารในตอนนี้แสดงให้เห็นว่า เหตุใดไทยจึงใช้ประโยชน์
บังคับบรรดาชาวไทยให้เป็นทหาร และเหตุใดจึงใช้สัตว์วงศ์เป็นหลัก
ของการควบคุมทหาร เหตุเพราะไทยขยายเขตแดนลงมาครั้นนั้นความมั่ง
หมายจะมาดั่งภูมิตำแน่งเขาเป็นที่ยู่ มิใช่จะตั้งหน้ามาเที่ยวปล้นทรัพย์

(๑) ในหนังสือพงศาวดารมักเรียกว่า ล้านช้าง อธิบายในพงศาวดารเหนือว่า
เมื่อเกิดพระยาแรกกเป็นผู้มีบุญขึ้นมาหาพระยาโคตรตะบองเจ้าเมืองขอมเห็นเข้าเอา
ตะบองขว้างพระยาแรกก ตะบองไปตกถูกช้างในมณฑลนั้นตาย ๑,๐๐๐,๐๐๐ ตัว จึง
ได้นามว่าล้านช้าง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็น
ว่าชื่อล้านนาทางนี้มีเป็นหลักอยู่ ชื่อทางนั้นคงเป็นล้านช้างเป็นคู่กันมาแต่เดิม.

จับเชลยไปใช้ด้วยเหมือนอย่างเช่นที่พม่ามาตีกรุงศรีอยุธยาเมื่อชนหลัง
 พวกไทยที่ตมมาครั้งนั้นยอมมาเป็นพวกๆ ที่รวมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
 ในพวก ๓ คงร่วมเชื้อสายวงศ์สกุลเดียวกันเป็นพัน มาตั้งภูมิดำเนาที่ไหนก็
 ตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกัน พวกที่มาด้วยกันนั้นนับถือใครมาก คนนั้นก็
 เป็นเจ้าหมู่ รองลงมาใครเป็นหัวหน้าในครัวเรือนไหนก็ควบคุมดูแลหลาน
 วานเครือของตน ทั้งในเวลาอยู่เป็นปกติและเวลารวบรวมกันไปทำการ
 สงคราม ครั้นได้ภูมิดำเนาแห่งใดเป็นที่มั่นแล้ว ยังต้องคอยป้องกันศัตรู
 ที่พยายามจะจับได้ เพราะฉะนั้นถ้าตั้งมีเท่าใดก็ต้องเตรียมไว้เต็มที่อยู่เสมอ
 ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีข้าบบริดดาชายให้เป็นทหารทุกคน และ
 ให้ควบคุมกันโดยวงศ์สกุล ทำนองการทหารที่เป็นอยู่ในหมู่ไทยชั้นสมัย
 นั้น เมื่อพวกไหนไปตั้งภูมิดำเนาอยู่ในตำบลใด ผู้ที่เป็นหัวหน้าของพวก
 นั้นก็จะเป็นที่นายบ้านและนายกกองทหารทั้ง ๒ สถาน ขึ้นอยู่ในเจ้าเมืองซึ่ง
 เป็นเจ้าของอาณาเขตนั้น เวลาเจ้าเมืองจะต้องการกำลังไปรบพุ่งที่แห่ง
 ใด ก็ตั้งนายบ้านให้เกณฑ์กำลังไปเข้ากองทัพ เอาเครื่องศาสตราวุธ
 ภัณฑ์พาหะ แลเสบียงอาหารของคนไปเองทั้งสิ้น ผลประโยชน์ที่ได้ใน
 การไปรบนั้น ถ้ามีชัยชนะก็ได้ส่วนแบ่งทรัพย์สินสมบัติของข้าศึก และได้
 ตัวข้าศึกซึ่งจับเป็นเชลยมาใช้ด้วย เป็นประเพณีมีแต่ดั้งเดิมมาดังนี้

๒) ว่าด้วยพงศาวดารตอนไทยมาสู่แดนสยาม

เรื่องพงศาวดารก่อนมานี้เนื้อความในหนังสือตำนานโยนกว่า อยู่มา

มีคนสำคัญเกิดขึ้นในพวกไทยที่มาตั้งอยู่ในแดนดานนาอีกคนหนึ่ง เรียกว่า “ท้าวมหาพรหม” เป็นเจ้าเมืองเชียงแสน ต่อมารถขับได้พวกขอมซึ่งเขาดินแดนได้ค่อตงมาในคอนตุมแม่น้ำเจ้าพระยา จนถึงเมืองชะเตียง (คือเมืองสุวรรณโลก)* ได้ที่มั่นในแดนสยามเป็นที่แรกเมื่อราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ในสมัยนั้นพม่าเมืองพุกามเสื่อมอำนาจ พวกขอมกลับได้ปกครองเมืองดาวในตุมแม่น้ำเจ้าพระยาอีก แต่อำนาจขอมก็อ่อนดงไม่เหมือนแต่ก่อน คงเป็นด้วยเหตุที่ขอมจึงต้องทำไมครัดกับไทย ขอมยกดินแดนคอนตุมแม่น้ำเจ้าพระยาให้ไทยปกครองเป็นประเทศราช ตงมาจนเมืองชะเตียงค่อมาเมื่อใกล้จะถึง พ.ศ. ๑๘๐๐ พวกขอมกับไทยเกิดรบกันขึ้นอีก ไทยมีชัยชนะ พระร่วงก็ได้เป็นใหญ่ในแดนสยาม (คือมณฑลพิษณุโลกกับมณฑลนครสวรรค์ขึ้น) ครองเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี มีพระนามเรียกในศิลาจารึกว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” เป็นต้นราชวงศ์ ซึ่งครองกรุงสุโขทัยสืบมา

การที่ไทยตงมาได้แดนสยาม เป็นหัว ค่อข้อ สำคัญใน พงศ์าวดารติดกับเมื่อได้แดนดานนาและดานช้าง เหตุด้วยแดนดานนากับดานช้างนั้นเป็นแต่เมืองด้วยของขอม พวกดาวปกครองอยู่ตามประเพณีดังเดิม แต่แดนสยามเป็นเมืองที่พวกขอมได้ไปตงภูมิดำเนินปกครองมาหลายร้อยปี พดเมืองมทงขอมทงดาว และพวกเชื้อสายอันเกิดแต่ชน ๒ ชาคินนปะปนกัน

๑ ในหนังสือตำนานโยนกว่าท้าวมหาพรหมขับไล่ขอมลงมาจากเมืองกำแพงเพชร แต่หลักฐานมีเพียงมาถึงเมืองสุวรรณโลก

ถิ่นชนบทธรรมเนียมตามแบบอย่าง ซึ่งพวกขอมได้รับรู้มาแต่ชาวอินเดียดัง
 กล่าวมาแล้ว เมื่อไทยลงมาได้แดนสยาม มาได้เป็นใหญ่ในบ้านเมืองอัน
 มีวิธีการปกครองเป็นระเบียบแบบแผน ไม่เหมือนกับเมืองลาวคอนเหนือ
 เพราะเหตุนี้เมื่อไทยได้มารู้เห็นชนบทธรรมเนียมของพวกขอม เห็นอย่างใด
 ก็รับประพฤติตาม เพื่อให้สะดวกแก่การปกครอง แต่โดยเดิมมิได้ค่อ
 ประโยชน์ของการนั้น ๆ ประเพณีและภาษาของไทยเมืองใดจึงจับแถมติด
 กับไทยเมืองเหนือที่อยู่ทางแดนตานนาและตานช้างเป็นเดิมแต่เดิมมา แต่การ
 ที่เกิดแถมติดกันนั้นค่อยเกิดค่อยเป็นมาโดยอันดามันได้รวดเร็ว ขอนจะพึง
 สังเกตเห็นได้ในหนังสือโบราณ จะยกตัวอย่างเช่นคิตาจารึกของพระเจ้า
 รามคำแหงอันเป็นรัชกาลที่ ๓ ในราชวงศ์พระร่วง จารึกเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๔๐
 คำจารึกนั้นยังเป็นภาษาไทยเก่า มีคำขอมเช่นว่า “บารอ” แด “พนม”
 เป็นต้น เจือปนไม่มากนัก ถึงประเพณีในราชสำนักที่ปรากฏในจารึกนั้น
 ดูก็เป็นทำนองประเพณีอย่างไทยอยู่เป็นพิน ดังเช่นให้ผู้ถวายกระดิ่งไว้ที่
 ประตูวัง ใคร “เจ็บท้องข้องใจ” จะใคร่เพ็ดทูลร้องทุกข์เมื่อใดก็ให้ไป
 ขักถวายกระดิ่งเป็นสัญญาณถึงพระองค์ใดทุกเมื่อดังนี้เป็นคน อ้ออย่างหนึ่ง
 เช่นทำพระแท่นมนังคศิลาตั้งไว้ในดงตาล ให้พระเถระนั่งแสดงธรรมแก่
 สัปราชในวันธรรมดงนะ พระเจ้าแผ่นดินแต่ดั้งประทับบนพระแท่นมนังคิลา
 ว่าราชการกวางดงตาลนั้นในวันอื่น ๆ อันนั้นดูก็จะเป็นประเพณีเดิมของ
 พวกไทย ครั้นต่อมาอีกประมาณ ๖๕ ปี ถึงรัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระ
 ร่วง พระเจ้าบรมมหาราชไทยทำคิตาจารึกอีก คราวนั้นจารึกมีทั้งภาษาไทย

และภาษาขอม ประเพณีในราชสำนักที่ปรากฏในจารึกชั้นนี้ ก็ปรากฏ
การพิธีขอมเข้าในราชประเพณี มีพิธีราชาภิเษกเป็นต้น เห็นได้ว่าไทย
รับอิทธิพลต่างๆ แต่พวกขอมยังชนโดยลำดับมา การที่จัดทหารไทยเป็นกรม
ต่างๆ เห็นจะเกิดขึ้นในชั้นนี้ แต่มีเฉพาะในราชธานี ที่ห่างออกไป
ก็คงเป็นอยู่อย่างแต่เดิม

๓) ว่าด้วยพงศาวดารตอนไทยตั้งประเทศสยาม

ลักษณะที่ไทยขยายอาณาเขตลงมาข้างใต้ตามที่กล่าวมา ในชั้น
แรกมีเค้าเงื่อนว่า ความมุ่งหมายเป็นข้อสำคัญเพียงจะคงบ้านเมืองอยู่ให้
เป็นอิสระแก่ตน ความข้อนี้เห็นได้โดยแผนที่ เช่นแคว้นแคว้นสิบเก้าเจ้า
ฟ้าก่ด สิบสองเจ้าไทยก่ด และสิบสองปันนา ก่ด ไทยคงบ้านเมืองหลาย
อาณาเขตในมณฑลทอหน้อย ถึงชนเมื่อมาตั้งเป็นอิสระอยู่ในแดน
ตานนา พระเจ้าเม็งรายกับพระเจ้าจัมเมืองคงราชอาณาจักรเป็นอิสระแก่
กันอยู่ที่เมืองเชียงใหม่แห่งหนึ่ง และที่เมืองพะเยา (อันเป็นเมืองชนของ
เมืองนครจำปาศักดิ์) แห่งหนึ่ง ก็อยู่ในดินแดนทอหน้อย เห็นได้ว่าถือ
ตามประเพณีเดิมของไทย ไทยพวกพระร่วงที่ลงมาได้แดนดงยาม ชนเดิม
ก็ปกครองอาณาเขตอย่างเดียวกับพวกไทย ที่ตั้งเป็นอิสระในแดนตานนา
คือถือเอาการที่ควบคุมกันให้มั่นคงในเขตที่ทอหน้อยเป็นสำคัญกว่าที่จะขยาย
อาณาเขตให้ใหญ่โต ข้อนี้เห็นได้ด้วยปรากฏว่ามีอาณาเขตเมืองผด
เป็นอิสระอยู่ใกล้ๆ (คือที่อยู่ด้านแม่สลดแขวงเมืองดากทางทิศตะวันตก)

ตก) แะขุนด่านชนเจ้าเมืองนครดำนารยกกองทัพมาคั้ง เมืองคากใน
 เวด้าเมื่อพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ครองกรุงสุโขทัย ค้องรบพุ่งกันเป็น
 โทกาทด พวกชาวสุโขทัยเกือบจะพ่ายแพ้ หากมันกรบดำคัญเป็นราช
 โอรสที่ ๓ ของพระเจ้าศรีอินทราทิตย์เข้าชนช้างชนะขุนด่านชนเจ้าเมืองนคร
 พวกชาวสุโขทัยจึงมีชัย ครั้นราชโอรสองค์นั้นได้เสวยราชครองแดน
 ดยยามเป็นรัชกาลที่ ๓ ทรงพระนามว่าพระเจ้ารามคำแหง มีอำนาจมากจึง
 ขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวางทางทิศเหนือได้เมืองแพร่เมืองน่านตลอด
 ไปจนแม่น้ำโขง ทางทิศตะวันออกได้แดนขอมทางฝ่ายเหนือ (ที่เป็น
 มณฑลอุตรดิตถ์) ไปจนเมืองเวียงจันทน์เวียงคำ ทางทิศใต้ได้บ้านเมือง
 เป็นราชอาณาจักรลงไปจนถึงสุดแหลมมลายู ทางทิศตะวันตกได้หัวเมือง
 มอญทั้งปวงไปจนถึงเมืองหงสาวดี พระเจ้ารามคำแหงเป็นพระเจ้าราชา
 ธิราชผู้คงดยยามประเทศเป็นของไทยสืบมาจนบัดนี้ แต่เมื่อครั้งพระเจ้า
 รามคำแหงนั้นแดนด่านนายเป็นสัตว์อยู่แก่ไทยพวกอื่น พระเจ้าเม็งราย
 ครองเมืองเชียงใหม่มีอาณาเขตชนไปจนเมืองเชียงใหม่เชียงแสนเป็นอิสระ
 อยู่กักหนึ่ง พระเจ้าจำเมืองครองเมืองพะเยา (เข้าใจว่ามีอาณาเขตลงมา
 จนเมืองนครดำนาง) เป็นอิสระอยู่กักหนึ่ง ในพงศาวดารฝ่ายเหนือว่า
 พระเจ้าเม็งรายพระเจ้าจำเมืองเป็นมหามิตรสนิทสนมกับพระเจ้ารามคำแหง
 เห็นจะเป็นโดยถือว่าเป็นว่านเครือเชื้อไทยพวกเดียวกันมาแต่เดิม ส่วน
 ทางตะวันออกข้างคองได้ (คือเมืองลพบุรีแถมณฑลปราจีนบุรีมณฑล
 จันทบุรีบัดนี้ ทงมณฑลร้อยเอ็ด มณฑลอุดรแถมณฑลนครราชสีมา)

ยังคงเป็นอาณาเขตขอม เห็นจะเป็นเพราะพระเจ้าแผ่นดินขอมที่พระนคร
หลวงขอไว้โดยทางไมตรี พระเจ้ารามคำแหงจึงหาได้ไปุกรานไม่

เมื่อพระเจ้ารามคำแหงแผ่ราชอาณาจักรได้กว้างใหญ่ไพศาลถึงปาน
นั้น คงต้องจัดวางระเบียบการปกครองพระราชอาณาเขตเป็นอย่างดี
อย่างหนึ่ง และลักษณะการปกครองพระราชอาณาเขตครั้งพระเจ้าราม
คำแหงนั้น ดังเกิดตามเค้าเงอนอันมีอยู่ในที่ต่าง ๆ ดูเหมือนจะเป็นเช่นนั้น
คือกำหนดท้องที่เป็นเขต ๓ ชั้น ราชธานีเป็นเขตชั้นใน เมืองรายรอบ
ราชธานีเป็นชั้นกลาง เมืองชั้นนอกออกไปเป็นประเทศราช วิธีปกครอง
ราชธานีนั้นปกครองโดยรูปลักษณะการที่ปกครองตำบลตามแบบเดิม ดัง
ได้กล่าวมานั้นเอง คือพระเจ้าแผ่นดินเป็นทั้งเจ้าเมืองและเป็นจอมพลกอง
ทัพหลวง บรรดาชายฉกรรจ์ในราชธานีก็เป็นทั้งพลเมืองและทหารในกอง
ทัพหลวง เว้นแต่คนต่างชาติต่างภาษาไม่เอาเป็นทหารด้วยไม่ไว้ใจ ราช
การทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนบรรดามีราชการทำทงนั้น เมืองชั้นกลางนั้น
พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งเจ้านายเชื้อพระวงศ์หรือท้าวพระยาทมิบาลเห็นใจความ
ชอบออกไปครอง ปกครองตามพระราชกำหนดกฎหมายซึ่งตั้งขึ้นในราช
ธานี เป็นแต่จัดระเบียบการปกครองแยกไปเมืองหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งต่าง
หาก ถ้ามีการสงครามรบพลอยู่ในเมืองไหน ก็รวมเข้ากองทัพเมืองนั้น
แล้วแต่ราชธานีจะมีคำสั่งให้ยกไปแต่โดยทัพ หรือให้ไปสมทบเข้า
กระบวนทัพหลวง เมืองชั้นนอกที่เป็นเมืองประเทศราชนั้น เพราะเหตุที่
มักเป็นเมืองต่างชาติต่างภาษา ยอมให้เจ้านายของชนชาตินั้น ๆ ปกครอง

ตามประเพณีของชาตินั้น ๆ เอง เป็นแต่ให้ตั้งเครื่องราชบรรณาการ มี
 ต้นไม้ทองเงินเป็นต้น กับด้วยสิ่งของต่าง ๆ อันมีมากในเมืองนั้น ๆ มา
 ถวายเป็นกำหนดมิให้ขาด แม้มีการสงครามจะเกณฑ์กองทัพให้ยกมา
 ช่วยราชการ ก็มักเกณฑ์แต่ที่เป็นศึกใหญ่ โดยปรกติดังการเพียงให้
 เมืองชนนอกรักษาชายพระราชอาณาเขตมิให้ประเทศอื่นมารุกรานยิ่งกว่า
 อย่างอื่น เข้าใจว่าระเบียบการปกครองเช่นว่ามานี้ จะจัดตั้งแต่ครั้ง
 พระเจ้ารามคำแหงเป็นต้นมา

๔) ว่าด้วยพงศาวดารตอนกรุงศรีอยุธยา ได้เป็นใหญ่ในประเทศสยาม

ราชอาณาจักรกรุงสุโขทัยอันแผ่ไพศาล เมื่อครั้งพระเจ้ารามคำแหง
 นั้น แม้จะได้จัดวางวิธีการปกครองอย่างใดก็ดี ที่แน่นอนคงเป็นปรกติอยู่
 ได้ด้วยความยำเกรงพระเดชานุภาพของพระเจ้ารามคำแหงเป็นข้อสำคัญยิ่ง
 กว่าอย่างอื่น ชื่อนั้นเห็นได้โดยเรื่องพงศาวดารตอนต่อมา พอพระเจ้า
 รามคำแหงสวรรคต พระยาเดอไทย^(๑) ราชโอรสได้รับรัชทายาทเป็น
 รัชกาลที่ ๔ ในราชวงศ์พระร่วง หัวเมืองมอญที่เป็นประเทศราชก็เป็นกบฏ
 กองทัพกรุงสุโขทัยออกไปปราบปรามเอาชัยชนะไม่ได้ หัวเมืองมอญจึง

๑. เกษสาธิตนามนี้ว่า “เสื่อไทย” ครั้นตรวจสอบศิลาจารึกเห็นเป็นอักษร ล แ่น
 หาช ๕ ไม้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นเสื่อไทย คำว่าเสื่อเป็นคำเดียวกับเสอ เช่นใช้กันในจีน
 หลังมาว่าเลอสรวงเป็นต้น จึงใช้ว่าเสื่อไทยในที่นี้เพื่อให้เข้าใจง่าย

เคยเป็นอิสระแต่เดิมมา หัวเมืองไทยทางข้างเหนือ เช่นเมืองเวียงจันทน์
เวียงคำก็เห็นจะพลอยเป็นอิสระในคราวนี้ด้วย แต่หัวเมืองไทยที่เป็นเมือง
ขึ้นกตางอยู่ทางใต้นั้น เห็นจะเป็นเพราะอยู่ใกล้ราชธานียังคงขึ้นกรุงสุโขทัย
อยู่อย่างเดิม

เมืองขึ้นที่อยู่ข้างตอนใต้ในครั้งพระเจ้ารามคำแหงนั้น มีชื่อปรากฏ
อยู่ในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหง คือ เมืองแพรง (เมืองสุวรรณ
คีรี) ๓ เมืองสุวรรณภูมิ (เรียกแปลเป็นภาษาไทยว่าเมืองอุททอง
เดี๋ยวนี้เป็นเมืองร้างอยู่ในแขวงอำเภอจรเข้ด้ามพิน จังหวัดสุพรรณบุรี)
๓ เมืองราชบุรี ๓ เมืองเพชรบุรี ๓ เมืองนครคีรีธรรมราช ๓ เมืองอุททอง
เป็นเมืองสำคัญยิ่งกว่าเมืองอื่น เพราะเป็นเมืองเก่าคงมา แต่ก่อนพวก
ขอมเข้ามาเป็นใหญ่ (รุ่นเดียวกับเมืองนครปฐม แต่เมืองนครปฐมนั้น
ร้างไปเสียก่อน คงเหลืออยู่แต่เมืองอุททอง) ทำเดิมนั้นนามบริบูรณ์และ
อยู่ใกล้ปากน้ำที่ทางไปมากับนานาประเทศได้สะดวก เป็นเหตุให้มีความ
กว่าเมืองเพชรบุรีราชบุรีแต่เมืองสุวรรณคีรี ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกัน จึงเป็นที่
เกรงของเจ้าเมืองเหล่านั้น เมื่อครั้งพระเจ้ารามคำแหงเห็นจะให้เจ้าเมือง
อุททองรักษาราชอาณาเขตที่ต่อแดนขอมทางเมืองตะไคว้ แต่การที่รุกแดน
ขอมทางนั้นไม่ปรากฏในจารึกของพระเจ้ารามคำแหง จึงประมาณว่าเห็นจะ
เป็นในสมัยเมื่อพระเจ้าเอกไทยครองกรุงสุโขทัยในรัชกาลที่ ๔ เจ้าเมือง
อุททองจึงชิงแดนขอมทางตะวันออกได้ทั้งเมืองลพบุรีแต่หัวเมืองทั้งปวงอันอยู่
ในมณฑลปราจีนบุรีบัดนี้ ขยายแดนเมืองอุททองต่อมาทางตะวันออก ได้

ปากน้ำของเมืองเหนือ คือปากน้ำเจ้าพระยาเป็นต้น ไว้ในอาณาเขตทั้งหมด พอพระเจ้าเอกไทยสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๐ พระเจ้าอู่ทองก็ย้ายมาอยู่เมืองอโยธยา ต่อมาอีก ๓ ปีก็ตั้งกรุงศรีอยุธยาตั้งเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นต่อพระเจ้าธรรมราชาธิไทยราชโอรสของพระเจ้าเอกไทย ซึ่งได้ครองกรุงสุโขทัยเป็นรัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง เมื่อพระเจ้าอู่ทองประกาศเป็นอิสระนั้น พวกเจ้าเมืองทางฝ่ายใต้ตั้งแต่เมืองสุพรรณลงมาอ่อนน้อมยอมเป็นพรรคพวกของพระเจ้าอู่ทองหมดทุกเมือง พระเจ้าอู่ทองมีกำลังมากจนสามารถตีเมืองนครหลวง^(๑) ขึ้นเป็นราชธานีของประเทศสยามได้ ก็ได้หัวเมืองสยามที่ติดต่อกับเขตแดนกรุงศรีอยุธยา (คือมณฑลนครราชสีมาและมณฑลจันทบุรีบัดนี้) มาไว้ในราชอาณาจักร พระเจ้าธรรมราชาธิไทยกรุงสุโขทัยเห็นจะเอากรุงศรีอยุธยาไว้ในอำนาจไม่ได้ดังแต่ก่อน จึงยอมเป็นไมตรีอย่างเป็นบ้านพี่เมืองน้องกับกรุงศรีอยุธยา^(๒) ทำนองเช่นกรุงสุโขทัยเคยเป็นไมตรีกับเมืองเชียงใหม่มาแต่ก่อน แด่นั้นไทยที่มาเป็นใหญ่ในประเทศนั้นแยกกันเป็น ๒ อาณาจักร^(๓) เรียกกันเป็นสามัญว่าเหนือ ๑ เมืองใต้ ๑ แต่ว่าเป็นไมตรีปรองดองกันมาเพียงตลอดรัชกาลพระเจ้าธรรมราชาธิไทยและพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งทรงพระนามปกาสติ

(๑) เมืองนครหลวงนี้ชื่อเรียกว่า “นครธม”

(๒) ทางไมตรีระหว่าง ๒ พระนครตอนนั้น ในบานแผนกกฎหมาย (ลักษณะลักพา) ครั้งพระเจ้าอู่ทองกล่าวว่า “เมืองท่านเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว” ดังนี้.

(๓) ในจดหมายเหตุจีนว่า เดิมเสียมก๊ก (แดนสยาม) อยู่ข้างเหนือ โหลยก๊ก (แดนละโว้) อยู่ข้างใต้ แล้วรวมกันจึงเรียกว่า “เสียมโหลก๊ก”

ว่าสมเด็จพระรามาธิบดี อันเป็นปฐมกษัตริย์ในกรุงศรีอยุธยา ครั้น
 กษัตริย์ ๒ พระองค์นั้นสวรรคตทางไมตรีกัน เกิดสงครามขึ้นใน
 ระหว่างสมเด็จพระบรมราชาธิราช (พังว) ที่ ๓ ซึ่งได้ครองกรุงศรีอยุธยา
 กับ พระมหาธรรมราชา ไชยดิลกไทยราชโอรสของ พระเจ้าธรรมราชาธิไทย
 ซึ่งได้เสวยราชย์ครองกรุงสุโขทัย รบกันอยู่ ๗ ปีพวกกรุงสุโขทัยสู้กำลัง
 กรุงศรีอยุธยาไม่ได้ต้องยอมแพ้ เมื่อ พ.ศ. ๓๙๒๓ สมเด็จพระบรมราชา
 ธิราชจึงแบ่งแดนราชอาณาจักรฝ่ายเหนือออกเป็น ๒ มณฑล คือเมือง
 กำแพงเพชรเป็นเมืองหลวงปกครองหัวเมืองทางจำแม่น้ำพิงมณฑล ๓ ให้
 เมือง สุโขทัย คงเป็น เมืองหลวง ปกครอง หัวเมือง ทาง จำแม่น้ำ แควใหญ่
 มณฑล ๓ แแต่นราชอาณาจักรกรุงสุโขทัยก็ลดตงเป็นแต่ประเทศราชขึ้น
 กรุงศรีอยุธยา เจ้านายเชื้อราชวงศ์พระร่วงยังได้ปกครองประเทศราชต่อ
 มาอีกประมาณ ๕๐ ปี ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ตาม
 พระยา) ที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๓๙๖๗ ไม่มีเจ้านายในราชวงศ์พระร่วง ซึ่งจะ
 สามารถปกครองบ้านเมืองต่อไป สมเด็จพระบรมราชาธิราชจึงทรงอภิเษก
 พระราเมศวรราชโอรสซึ่งจะรับรัชทายาทให้เป็นพระมหาอุปราชขึ้นปกครอง
 หัวเมืองทั้งปวงอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก รวมการปกครองพระราชอาณาจักร
 ทั้งบกชายฝั่งเหนือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแต่นั้นมา

๕) ว่าด้วยเรื่องพงสาวดารตอนจัดวิธีการทหาร

ความในหนังสือพระราชพงสาวดารยุคต้องกับกฎหมายเก่า ปรากฏ
 ว่าการจัดตั้งแบบแผนกระทรวง ทบวงการทหารพลเรือน พังจัดต่อเนื่อง

ดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราช
 ตามพระยา ซึ่งเสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๓๘๘๓ ก่อนนั้นหาปรากฏว่าจัดอย่างไร
 ไม่ แต่เมื่อพิจารณาตามเรื่องพงศาวดารจำเดิมแต่พระเจ้าอู่ทองตั้งเป็น
 เอกราชมา กรุงศรีอยุธยาได้ทำสงครามเนื่อง ๆ ที่เป็นที่ใหญ่ก็หลายครั้ง
 เช่นไปตีนครราชสีมา ตีกรุงสุโขทัย และขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่
 ถิ่นอาหารไทยในครั้งนั้นไม่มีแบบแผนวิธีจัดการควบคุม ตลอดจนยุทธวิธี
 เป็นอย่างดีแล้ว ที่ไหนจะสามารถทำสงครามได้ชัยชนะดังปรากฏมาใน
 เรื่องพงศาวดาร จึงสันนิษฐานว่าพวกกรุงศรีอยุธยาครั้งนั้น เห็นจะได้แบบ
 อย่างทั้งวิธีการทหารและพลเรือนของขอมมาพิจารณาเปรียบเทียบกับของ
 ไทย เด็ดเอกสารเอาที่ดัดทั้ง ๒ ต้องฝ่ายปรุงประสมกันเป็นวิธีการของชาว
 กรุงศรีอยุธยา จึงสามารถรบพุ่งเอาชนะชนะได้ทั้งพวกขอมและไทยพวก
 อื่น ๆ ทั้งนี้เป็นธรรมดาเพราะพวกชาวกรุงศรีอยุธยาอยู่ใกล้ติดต่อกับ
 แดนขอมมาแต่เดิมแล้วก็ได้ราชธานีขอม ได้ผู้คนมาเป็นอันมาก คงมี
 ราชประเพณี และคำหับ คำราชาการต่าง ๆ ของขอมมาอยู่ในกรุงศรี
 อยุธยามากด้วยกัน ชาวกรุงศรีอยุธยาจึงสามารถดัดแปลงประเพณีการต่าง ๆ
 ของพวกขอม การอันใดเห็นว่าดีก็เด็ดเอกสารมาใช้เป็นแบบอย่างตาม
 นิยม ขอนี้ยังมีเค้าเงื่อนที่จะยกเป็นอุทาหรณ์ให้เห็นได้จนในเวลาปัจจุบัน
 เป็นต้นว่าดัดดัดการช่างของไทยเราก็คงได้แบบมาแต่ขอม แม้ภาษาที่เรา
 พูดกันก็มีภาษาขอมเจือปนเป็นอันมาก โดยเฉพาะภาษาที่เราเรียกว่า
 “ราชาศัพท์” ซึ่งมักเข้าใจกันว่าเป็นภาษาสูงสำหรับเจ้านาย ที่แท้ก็มี

ไช้ฮั่น คือเอาคำพูดของขอมมาใช้นั่นเอง เหตุที่ไช้ราชาศัพท์คงเป็น เพราะเมื่อได้พวกข้าราชการขอมเข้ามาบริหารราชการในกรุงศรีอยุธยา พวก ไช้มาเปิดเผยเจ้านายตามแบบอย่างซึ่งเคยใช้ในราชประเทศกรุงขอม ข้าราชการไทยเอาเยี่ยงอย่างมาประพฤติดตาม เพราะฉะนั้นไช้ราชาศัพท์ จึงเป็นแต่ภาษาสำหรับผู้น้อยเปิดเผยเจ้านายซึ่งเป็นผู้ใหญ่ ส่วนผู้ใหญ่ เช่นพระเจ้าแผ่นดินก็ดี หรือแม่แต่เป็นเจ้านายที่รองลงมาก็ดี ที่จะตรัส ไช้ราชาศัพท์สำหรับพระองค์เอง เช่นว่า “ฉันทจะเสวย” หรือ “ฉันทหา บรรทม” หรือแม่แต่จะเรียกอด้วยพระของพระองค์เองโดยราชาศัพท์ เช่นว่า “พระชนงแะพระชนองของฉน” ฉันทห้ามไม่ ย่อมตรัสไช้ภาษาไทยอย่าง ดำัญญอยู่เป็นนิจ ขอนยกมาพอให้เห็นเป็นตัวอย่างว่าไทยเรานิยมแบบ อย่างขอมแต่ชนน เดยเป็นมรดกตกต่อมาจากดบดิน ถ้าว่าแต่เฉพาะ การทหาร ดูเหมือนประเพณีที่แบ่งราชการเป็นฝ่ายทหารแะฝ่ายพลเรือน จะมีมาแต่แรกดงกรุงศรีอยุธยาแล้ว แต่จะเป็นแบบอย่างได้มาจากประเพณี ขอมหรือไทยคิดขึ้นเอง ขอนหาทราบชัดไม่ ลักษณะการที่แบ่งเป็นฝ่าย ทหารพลเรือนนั้น ถ้าว่าโดยใจความก็คือกำหนดกองทหารไว้ประจำหน้าที่ สำหรับทำการทหาร เช่นการปราบปรามเดียนศัตรูที่จะเกิดขึ้น แะรักษา เครื่องธรรพาวุธตลอดจนรักษาพระองค์พระเจ้าแผ่นดินส่วน ๑ กองทหารอีก ส่วน ๑ ให้ทำการฝ่ายพลเรือน เป็นพนักงานปกครองท้องถิ่น (เช่นตำรวจ นครบาล) บ้าง เป็นพนักงานทำการต่างๆ ในพระราชวังบ้าง เป็นพนักงาน รักษาคลังต่างๆ บ้าง แะเป็นพนักงานดูแลทำนุบำรุงการทำไร่นาบ้าง แต่

การที่แบ่งเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนดังกล่าวนี้ เฉพาะสำหรับในเวดบ้านเมืองเป็นปรกติ ถ้าถึงเวลาที่มีการทัพก็ก่อก่ดมทบกันเป็นทหารหมด หาได้เลิกการเกณฑ์ชายฉกรรจ์เป็นทหารทุกคนไม่

ตามเรื่องพงศาวดารที่ได้กล่าวมาแล้ว กรุงศรีอยุธยาพึ่งรวบรวมอาณาเขตทั้งปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ต่อเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช (สามพระยา) แด่สมเด็จพระบรมราชาธิราชพระองค์นั้นสวรรคตเสีย มีท้าวได้ทรงจัดตั้งแบบแผนวิปการของพระราชอาณาเขตที่รวมกัน พระราเมศวรราชโอรสซึ่งได้รับรัชทายาททรงพระนามว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ . จึงทรงจัดการต่อมา ดังปรากฏในหนังสือพงศาวดารและกฎหมายเก่า และการที่จัดครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ก็เพราะเหตุโดยลักษณะการเป็น ๓ อย่าง คือ ตั้งทำเนียบหน้าทกระทรวงพระบวรการอย่าง ๓ ตั้งกำหนดยศศักดิ์อย่าง ๓ และตั้งทำเนียบหัวเมืองอย่าง ๓ เกียวแก่การทหารทั้ง ๓ อย่าง จะอธิบายเป็นลำดับไป

ทำเนียบกระทรวงพระบวรการที่ดังชนน ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวความแต่โดยย่อว่า “เอาทหารเป็นสมุหพระกลาโหม เอาพลเรือนเป็นสมุหนายก เอาขุนเมืองเป็นพระนครบาล เอาขุนวังเป็นพระขรรมาชิกรณ เอาขุนคลังเป็นพระโกษาธิบดี เอาขุนนาเป็นพระเลขาตรา (ธิบดี)” ดังนี้ ก็คือเอาการที่แบ่งหน้าที่ราชการเป็นฝ่ายทหารพลเรือนมาแต่ก่อนนั้น ตั้งเป็นหลักจัดระเบียบกระทรวงพระบวรการ ฝ่ายพลเรือนให้

มีอัครมหาเสนาบดีที่สมุหนายกกรมมहाตไทยเป็นหัวหน้า ราชการฝ่าย
พลเรือนทั้งปวงคน ๑ แด่เอาหัวหน้าพนักงานการพลเรือนที่มั่งประจำพระนคร
มาแต่ก่อน ยกขึ้นเป็นเสนาบดีชั้นรองลงมาในฝ่ายพลเรือนอีก ๔ คน เรียก
ว่าจุฑามณี มีนามและหน้าที่ต่างกัน คือ พระนครบาลตำแหน่งบัญชาการ
รักษาด่านคิตุขในจังหวัดพระนครคน ๑ พระธรรมาภิบาลตำแหน่งบัญชา
การในพระราชสำนักและการศาลยุติธรรมคน ๑ พระโกษาธิบดีตำแหน่ง
บัญชาการคลังเก็บด้วยรักษาพระราชทรัพย์คน ๑ พระเกษตรราภิบาล
ตำแหน่งบัญชาการทำนุบำรุงกสิกรรม สังคมเลี้ยงอาหารและเก็บอากร
อันเกิดแต่ที่ดินคน ๑ ฝ่ายทหารก็ให้มีอัครมหาเสนาบดีที่สมุหพระ
กลาโหมคน ๑ เป็นตำแหน่งหัวหน้าราชการทั้งปวงในฝ่ายทหาร มี
เสนาบดีเป็นชั้นแม่ทัพประจำการรองลงไป คือตำแหน่งตั้งหราชเดช และ
ตำแหน่งท้ายนาเป็นแม่ทัพใหญ่ รองลงมามีนายกของพลทหารช้าง คือ
ตำแหน่งเพทราชา และตำแหน่งสุรินทราชา (๑) และนายกของพลทหารราบ
คือตำแหน่งพิชัยสงคราม ตำแหน่งรามคำแหง ตำแหน่งพิชัยชาญฤทธิ์
ตำแหน่งวิชัยดิษฐรงค์เป็นต้น ทำเนียบนามข้าราชการซึ่งใช้เรียกประจำ
สำหรับตำแหน่ง เช่นว่าสมุหพระกลาโหมมีนามว่าเจ้าพระยามหาเสนาบดี
และสมุหนายกมีนามว่า เจ้าพระยาจักรีศรีอริยวงศาคตเป็นต้น ก็เกิดขึ้นใน
คราวนี้ แต่ข้าราชการตลอดจนพลไพร่ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนยังคงเป็น

(๑) มีจดหมายเหตุชาวต่างประเทศกล่าวว่า กรมช้างพังขมาเป็นฝ่ายพลเรือนเมื่อ
แผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง

ทหารทำการรบพุ่งในเวลายามการศึกสงครามอยู่เหมือนกันแต่เดิม และ
วิธีเกณฑ์คนคงยังเป็นอย่างเดียวกัน ทั้งฝ่ายทหารพลเรือนตลอดมา

การตั้งทำเนียบยศนั้น เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าตั้งทำ
เนียบศักดินา คือตั้งอัตราในกฎหมายว่าบุคคลมียศชั้นใด จะมีนาได้
เท่าใด เป็นต้นแต่กำหนดว่าไพร่พลเมืองคน ๓ จะมีนาได้เพียง ๓๐ ไร่เป็น
อย่างมาก ผู้ที่มียศสูงขึ้นไปก็มีนาได้โดยอัตราจำนวนไร่มากขึ้นไปโดย
ลำดับ จนถึงเจ้าพระยาเสนาบดีมีได้คนละ ๓๐,๐๐๐ ไร่ และพระมหาอุปราช
มีนาได้ ๓๐๐,๐๐๐ ไร่เป็นอย่างมากที่สุด อันวิธีกำหนดจำนวนนาดำหรับผู้
มียศต่าง ๆ กันนั้นโดยนว่าประเพณีจนกม เพราะฉะนั้นการตั้งทำเนียบ
ศักดินาเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จะได้เค้าเงื่อนมาแต่จีนหรือ
จะคิดขึ้นใหม่ในประเทศนั้นหาทราบชัดไม่ แต่เมื่อพิจารณาการทำเนียบ
ศักดินาตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย เห็นว่าไม่ใช่แต่กำหนดให้มีไร่มาได้
คนละเท่าใดเท่านั้น ที่แท้ทำเนียบศักดินานั้น ตัวชั้นยศข้าราชการในสมัย
นั้น อย่างที่กำหนดเป็นนายพล นายพัน นายร้อย หรือที่กำหนดเป็นมหา
อำมาตย์ อำมาตย์และรองอำมาตย์ในปัจจุบันนี้ และประหลาดที่เกือบจะ
ตรงกันทีเดียว จะลองเทียบพอให้เห็นเป็นตัวอย่าง

ชนที่ ๑	ศักดินา	๓๐,๐๐๐	เทียบด้วยนายพลเอก
ชนที่ ๒	ศักดินา	๕,๐๐๐	เทียบด้วยนายพลโท
ชนที่ ๓	ศักดินา	๓,๐๐๐	เทียบด้วยนายพลตรี
ชนที่ ๔	ศักดินา	๒,๐๐๐	เทียบด้วยนายพันเอก

ชนท ๕	ศักดิ์นา	๓,๐๐๐	เทียบด้วยนายพันโท
ชนท ๖	ศักดิ์นา	๘๐๐	เทียบด้วยนายพันตรี
ชนท ๗	ศักดิ์นา	๖๐๐	เทียบด้วยนายร้อยเอก
ชนท ๘	ศักดิ์นา	๔๐๐	เทียบด้วยนายร้อยโท
ชนท ๙	ศักดิ์นา	๒๐๐	เทียบด้วยนายร้อยตรี

ตำแหน่งที่ศักดิ์นาในทำเนียบที่อยู่ในระหว่างชน คือศักดิ์นา ๒,๔๐๐ หรือ ๓,๕๐๐ และ ๕๐๐ มีบ้าง แต่ไม่เป็นพินเหมือนอัตราที่ยกมาเรียงไว้ อาจจะเพิ่มชนภายหลังก็ได้ ในทำเนียบศักดิ์นาบางความให้เห็นชัด ว่าแต่โบราณมิได้ถือเอาบันดาศักดิ์ ซึ่งเป็นพระหัตถ์ลงมาเป็นสำคัญ เท่ากับศักดิ์นา ชื่อนี้จะสังเกตเห็นได้ในทำเนียบ ถ้าเป็นตำแหน่งอันอยู่ในหน้าหน้าสำคัญแล้ว ถึงจะเป็นออกญาถือเป็นพระ ศักดินาก็สูง ถ้าหน้าที่ไม่สำคัญ ศักดินาก็ต่ำ ส่วนศักดิ์นาพระราชวงศ์นั้นมานแพนในทำเนียบ บอกชัดว่าคงชนภายหลัง จึงเป็นพิเศษส่วนหนึ่ง

การจัดทำเนียบหัวเมืองนั้น แต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี กำหนดเมืองชนเป็น ๓ ชน คือ เมืองชนในการปกครองรวมอยู่ในราชธานี เมืองชนกตางการปกครองจัดเป็นแผนกต่างหากเฉพาะเมือง เมืองชนนอกเป็นเมืองประเทศราช เมื่อกรุงศรีอยุธยาแรกเป็นใหญ่ มณฑลกรุงสุโขทัยยังเป็นประเทศราช แม้เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชดำพระยาให้พระราเมศวรราชโอรสขึ้นไปครอง ก็ครองเป็นอย่างประเทศราช ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะพระองค์ได้เคยทรงครองมณฑลฝ่ายเหนือเองเมื่อยังเป็นพระราเมศวร จึงให้เด็กวิชปกครองอย่าง

เช่นเป็นประเทศราชเสีย ให้หัวเมืองเหนือต่างขึ้นตรงต่อพระนครศรีอยุธยา
 อย่างหัวเมืองชั้นกลางเรียกว่า “เมืองพระยามหานคร” เจ้าเมืองต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาเหมือนข้าราชการทั้งปวง ว่าโดยลักษณะการปกครอง
 หัวเมืองที่จัดเมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีเค้าเงื่อนอยู่ในทำเนียบเก่า ทำนองการเห็นจะเป็นเช่นนี้ คือขยายอำนาจการปกครอง
 ของราชธานีให้กว้างขวางออกไป บรรดาหัวเมืองชั้นกลางที่ปกครองเป็น
 แพนทหนึ่งต่างหากอยู่แต่ก่อน เช่นเมืองสุพรรณบุรีเป็นต้น เมืองใดซึ่ง
 สามารถจะเอาไว้ใน การปกครองของราชธานีได้ เอามาเป็นหัวเมืองชั้นใน
 ตรวจตราว่ากล่าวจากราชธานีทั้งหมด เมืองที่อยู่ห่างออกไป จะตรวจ
 トラว่ากล่าวจากราชธานีไม่ถึง จึงจัดเป็นเมืองพระยามหานคร ให้ผู้ว่า
 ราชการมีอำนาจบังคับบัญชาการสิทธิ์ขาดเป็นเมืองๆ มีชื่อเมืองพระยา
 มหานคร ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มณฑลเทศาภิบาล คือ เมืองนครราชสีมา ๑
 เมืองนครศรีธรรมราช ๑ เมืองตะนาวศรี ๑ เมืองทวาย ๑ กับเมืองซึ่ง
 แยกออกจากมณฑลราชธานีฝ่ายเหนือ คือ เมืองพิษณุโลก ๑ เมืองสุ
 โขทัย ๑ เมืองสวรรคโลก ๑ เมืองกำแพงเพชร ๑ รวมคงเป็นหัวเมือง
 ชั้นกลางอยู่แค่ ๘ เมือง เมืองภายนอกนั้นออกไปก็ให้เป็นประเทศราชคง
 อยู่อย่างแต่ก่อน การปกครองหัวเมืองที่จัดเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมไตร
 โลกนาถนั้น ตามเหตุการณ์ที่ปรากฏต่อมาในเรื่องพงศาวดาร ได้ผด
 ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเป็นราชโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงดำริในการปกครองทำนองเดียวกับสมเด็จพระราชบิดา ได้เสวยราชย์ครองกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๓๕ อยู่นาน พ.ศ. ๒๐๗๒ เป็นเวลา ๓๗ ปี เมื่อย่างศึกสงครามตลอดรัชกาลก็จริง แต่ปรากฏทั้งในหนังสือพระราชพงศาวดารและในกฎหมายเก่าๆก็ดั่งกันว่า ได้ทรงจัดเพิ่มเติมต่อระเบียบการต่างๆ ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงจัดขึ้นอีกหลายอย่าง และเป็นการฝ่ายทหารเป็นหลัก ก่อไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารแต่โดยย่อว่า ทำตำราพิชัยสงครามอย่าง ๑ ทำสารบาญชีอย่าง ๑ ทำพิชัยตามหัวเมืองอย่าง ๑

(๑) การที่แยกหัวเมืองชั้นในให้ขึ้นมหาดไทยบ้าง กลาโหมและกรมท่าบ้าง เป็นการ
จัดชั้นหลัง แต่ก่อนราชการกระทรวงไหนดกระทรวงนั้นบังคับตลอดถึงหัวเมืองชั้นใน

คำราชโองการของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ยังมีปรากฏอยู่
 บดิน แต่กฎหมายอาญาศึก (อันรวมไว้ในลักษณะกบฏศึก)^(๑) นอก
 จากนั้นจะมีอะไรอีกบ้างหาทราบชัดไม่ ด้วยคำราชโองการที่มียุ
 บดินเป็นของรวบรวมชนหลังและชำระแก้ไขมาแต่หลายคราว ของเดิม
 เห็นจะไม่เหลือเท่าใดนัก

การทำสาธารณูปการ คือ จัดกระทำบาญชรดลให้เรียกคนเข้าระ
 บวนทัพระดมกัน และบางที่จะถึงแก้ไขระเบียบการควบคุมผู้คนเป็น
 หมวดกองและกรมต่าง ๆ ด้วย เรื่องทำบาญชรดล ทำนองแต่ก่อนมา
 กตาทิจะเป็นพนักงานทำบาญชรดลฝ่ายทหาร มหาศไทยเป็นพนักงาน
 ทำบาญชรดลฝ่ายพลเรือน แยกกันอยู่การไม่เรียบร้อย จึงตั้งกรมพระสุริ
 วดีชนเป็นพนักงานทำบาญชรดลทั้งฝ่ายทหารพลเรือน เดิมเป็นแบบแผนสืบ
 มาจนชนกรุงรัตนโกสินทร์ หน้าที่กรมพระสุริวดีไม่แต่เฉพาะทำบาญช
 รดลอย่างเดียว เป็นทั้งพนักงานเร่งรัดตรวจตราให้สมบูรณ์ครบกรมต่าง ๆ ขอน
 ขวายเป็นผู้คนมาเข้าทะเบียนและเป็นพนักงานกะเกณฑ์สรรพในเวดามการทัพ
 ศักด้วย จึงเป็นกรมสำคัญกรม ๓

ที่เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าทำพิธีทุกเมืองนั้น คงเป็น
 การจัดระเบียบกองทหารตามหัวเมือง เนื่องด้วยการทำสาธารณูปการที่ได้
 กล่าวมา ขอนมเฝ้าเอนอยู่ในตำแหน่งตำแหน่งกรมการหัวเมืองชนเดิม มี

(๑) ในกฎหมายฉบับพิมพ์ว่าตั้งแต่เมื่อรัชกาล จุลศักราช ๙๕๖ ผิดไป ที่ถูกนั้นรัชกาล
 จุลศักราช ๙๕๖ (พ.ศ. ๒๐๓๗) รู้ได้เพราะในกฎหมายเรื่องนี้กล่าวถึงศักดินา อันเป็น
 ของตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต้องเป็นกฎหมายภายหลังตั้งศักดินา
 อยู่เอง.

ตำแหน่งดีดีเป็นพนักงานกรมพระสุรัสวดีอยู่ประจำทุกเมือง แต่ตำแหน่ง
ขุนพลชุมนุมหาไทยมีแต่เมืองพระยามหานคร เมืองชนในหามี่ไม่ คงเป็น
เพราะ^๕รพต^๕ใน^๕จระ^๕เบียบ^๕เข้า^๕กอง^๕ทัพ^๕หลวง^๕ใน^๕ราช^๕ธานี แต่เมืองพระยา
มหานคร^๕น^๕จระ^๕เบียบ^๕เป็น^๕กอง^๕ทัพ^๕ต่าง^๕หาก^๕ตาม^๕ดั^๕กษ^๕ณ^๕ะ^๕การ^๕ที่^๕ก^๕ด^๕า^๕ว^๕มา^๕แล้ว
ชน^๕น^๕จ^๕ด^๕ง^๕คำ^๕รา^๕ให้^๕รู้^๕จำ^๕น^๕ว^๕น^๕พ^๕ด^๕และ^๕ก^๕ร^๕บ^๕ว^๕น^๕ทัพ^๕ห^๕ว^๕ม^๕เ^๕ิง^๕ได้^๕ใน^๕ราช^๕ธานี^๕อยู่
เสมอ จึงเรียกว่าทำพิธีทั่วทุกหัวเมือง

ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีการดำคัญในฝ่ายทหารอีก
อย่าง ๓ เหตุด้วยฝรั่งโปรตุเกสแดนเรือฮัมແຕมอาฟริกามาถึงประเทศ
ทางตะวันออก มาได้เมืองชายทะเลในอินเดียและเมืองมะดะกาในแคว้น
มลายูเป็นที่มั่น แล้วเข้ามาขอเป็นไมตรีกับไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ เพื่อ
จะไปมาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดีโปรดพระราชทาน
อนุญาตให้มาค้าขายตามประสงค์ จึงมีฝรั่งโปรตุเกสเข้ามาอยู่ในเมืองไทย
แต่นั้น พวกโปรตุเกสเป็นผู้นำวิชาใช้ปืนไฟและวิชาทหารอย่างฝรั่งเข้ามา
ให้ไทยเป็นที่แรก

เรื่องตำนานการใช้ปืนนี้ ในหนังสือพงศาวดารเหนืออ้างว่าที่เมือง
สุวรรณโคตม์มีปืนใหญ่ใช้ถักดินเผามาแต่ก่อนพระร่วง และหนังสือพระราช
พงศาวดารก็กล่าวว่ามีครั้งสมเด็จพระรามเมศวรไปตีเมืองเชียงใหม่ ได้
เอาปืนใหญ่นี้อิงกำแพงเมืองจนหักทำลาย แต่ในตำนานของฝรั่ง^(๑) ว่าปืน
ใหญ่พม่าใช้ในยุโรปเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๘ อีกประการ ๓ ในพงศาวดารของ

(๑) มีในหนังสือเอนไซโคลปีดิชบริตานิเก

ประเทศที่ใกล้เคียงกับเมืองเรา ก็หาปรากฏเป็นหลักฐานว่าประเทศใดมี
 ไฟใช้เมื่อก่อนพวกโปรตุเกศมาถึงไม่ ที่แท้เพราะพวกโปรตุเกศมีปืน
 ไฟรับฟัง จึงสามารถชิงเอาบ้านเมืองของพวกชาวตะวันตกได้ จึง
 เห็นว่าบันทึกต่างในพงศาวดารของเรามาแต่ก่อนนั้นเห็นจะมีใช้ปืนไฟ
 อันศัพท์ว่า “ปืน” แต่โบราณเป็นชื่อสำหรับเรียกอาวุธซึ่งสามารถจะ
 ตั้งเครื่องประหารไปได้ไกล ครกเรียกว่าปืน มีอุทธรณ์เช่นตรารูปพระ
 นารายณ์ถือศรสำหรับพระมหาอุปราชาแต่ก่อน เรียกว่าตรานารายณ์ทรง
 ปืนนั้นเป็นคน เมื่อเกิดปืนอย่างใหม่จึงได้เกิดคำประกอบสำหรับเรียกให้
 ต่างกัน เรียกปืนอย่างใหม่ว่าปืนไฟ เพราะใช้ยิงด้วยไฟ เรียกขลุ่ยทึบ
 ซึ่งเป็นปืนอย่างเก่าว่าปืนยา เพราะถูกยาพิษ แต่ดินปืนนั้นได้ยินว่า
 เป็นของจีนคิดทำขึ้นก่อน ฝรั่งเศสได้ไปจากจีน

การทหารที่จดเมื่อครั้งสมเด็จพระรามาธิบดี ๒ แม้ไม่สามารถ
 จดทราบการถนัดได้ในปัจจุบันนัก แต่เห็นได้โดยเรื่องพงศาวดารว่า
 การที่จดนั้นจดได้ประโยชน์จริง ด้วยต่อมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระไชย
 ราชธิราช ราชบุตรของสมเด็จพระรามาธิบดี ๒ ซึ่งเสวยราชย์เมื่อ
 พ.ศ. ๒๐๗๗ มังตราพม่าเจ้าเมืองตองอูปราบปรามรามัญประเทศไว้ได้
 ในอำนาจ แล้วราชภิกษุทรงพระนามว่าพระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวต
 มหานุภาพชนทางตะวันตก ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงกรานปลายแดนไทย^(๑)

(๑) เมืองนี้ไทยเรียกว่าเชียงกรานมาแต่โบราณ มอญเรียกว่าเต็งกรายัน ใน
 หนังสือพระราชพงศาวดารตอนแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร เรียกตามสำเนียงพม่าว่าเมือง
 แกรง อยู่ทางลุ่มแม่น้ำสะวินต่อแดนเมืองตาก

สมเด็จพระไชยราชาธิราชยกกองทัพหลวงออกไป ได้รับกับพระเจ้า
หงสาวดีเป็นด้ามารด กองทัพหน้ามอญพ่ายแพ้แตกหนี ไทยได้อาณา-
เขตคืนหมด มีจดหมายเหตุ^(๑)ปรากฏว่าในการสงครามครั้งหงสาวดี
พวกลงไปรุกเกศที่เข้ามาค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยาได้รับอาบัติไปในกองทัพ
หลวง ๑๒๐ คน ไปรบพุ่งมีความชอบสมเด็จพระไชยราชาธิราชจึงพระ
ราชทานที่ในตำบลบ้านดินทางฝั่งตะวันตกข้างเหนือคลองตะเคียน ให้พวก
ไปรุกเกศตั้งภูมิดำเนาอยู่ประจำในกรุงศรีอยุธยาแต่นั้นมา เข้าใจว่าเป็น
ครั้งแรกที่จะรับชาวต่างประเทศเป็นทหารอาสาในคราวนี้ จึงเป็นเยี่ยง
อย่างที่จะเกิดพวกอาสาญี่ปุ่นและอาสาจามในชั้นหลัง

ถึงแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชอนุชาของสมเด็จพระไชย
ราชาธิราช ได้เสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๑ พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวต
ซึ่งรบแพ้สมเด็จพระไชยราชาธิราชที่เมืองเชียงกราน รวบรวมกำลังเป็น
กองทัพใหญ่ยกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ หมายจะมาตีพระนคร
ศรีอยุธยาตามความอภัยข้อต่อสู้ ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาแต่ก่อนมาเคยแต่
ไปรบบุกรุกประเทศอื่น คราวนี้ทำสงครามต่อสู้ข้าศึกซึ่งยกกองทัพใหญ่เข้า
มาโดยมุ่งหมายจะตีราชธานีเป็นที่แรก ตามความที่ปรากฏในเรื่องการ
สงครามครั้งนั้น ไทยต่อสู้แข็งแรงน่าชม แม้พระสุริโยทัยอัศวมเหศวร
ก็แต่งพระองค์เป็นชายออกสงคราม ถึงเข้าชนช้างกับข้าศึกโดยดำพิงพระ
องค์ แก้วพระราชมารดาในเวลาดี๋ยทศาศึก ยอมสละพระชนม์ชีพด้วย

(๑) จดหมายเหตุของปีนโตโปรตุเกส.

แบบเขียน

ความภักดี กระบวณยุทธวิธีของไทยในครั้งนั้น เมื่อออกไปคือผู้ซำคักที่
เมืองสุพรรณบุรีเห็นว่าจจะรับไม่อยู่ จึงถอยทัพกลับไปเข้ามาคงมณฑลพระนคร
ศรีอยุธยาได้โดยมิได้พ่ายแพ้ ครั้นซำคักเข้ามาคงประชิดอยู่ ให้กองทัพ
หัวเมืองเหนือลงมาตีโอบหลัง ซำคักจำต้องถอยทัพกลับไปและเดี่ยรวด
เป็นอันมาก ดังนั้นแสดงให้เห็นว่าวิชาการทหารของไทยในสมัยนั้นไม่เฉาะเฉาะ
ทีเดียว เมื่อซำคักเลิกทัพกลับไปแล้วก็มีได้ประมาณ เอาความคุ้นเคยที่
ได้ในการสงครามครั้งนั้น จักรพรรดิองค์ที่ ๑๖ ทรงในวิธีทหารไทยคิดแก้ไข
เป็นหลายอย่าง มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารโดยย่อแต่พอ
ลักษณะการ คือรอบล้อมปรกาการตามหัวเมืองซึ่งเห็นไม่เป็นชัยภูมิในการ
ต่อสู้ซำคัก เช่นเมืองสุพรรณบุรีเป็นต้นเดี่ยรวดทุกแห่ง แล้วสร้างป้อม
ปรกาการขึ้นใหม่ในที่ชัยภูมิ เช่นพระนครศรีอยุธยาและเมืองพิษณุโลก
สุโขทัยเป็นต้น ให้มันคงแข็งแรงกว่าแต่ก่อน ให้ตำรวจดำมะโนครวและ
แก้ไขวิธีเรียกคนขึ้นทะเลเป็นนทหาร อันเรียกว่าเดี่ยรวดดังกัถพรค ดัง
จะอธิบายในวิธีเกณฑ์ทหารไทยต่อไปข้างหน้า แล้วตั้งเมืองขึ้นใหม่
เดิมขึ้นอีกหลายเมือง คือเมืองนนทบุรี เมืองสาครบุรีและเมืองนครไชยศรี
เป็นต้น สำหรับเป็นที่รวบรวมคนในเวตามการทัพคักให้ไ้รวดเร็วขึ้นกว่า
แต่ก่อน ข้างมาพาหนะสำหรับใช้ในการคักก็หาเพิ่มเติมขึ้นให้มาก มี
การที่จัดในตอนนั้นอย่าง ๑ ซึ่งเป็นการแปลกใหม่ กล่าวไว้ในหนังสือพระ
ราชพงศาวดารแต่ว่า “แปลงเรือแซเป็นเรือไชยและเรือศรีษะดังคักต่าง ๆ”
ที่แทนคือคิดสร้างเรือรบขึ้นเป็นครั้งแรก ด้วยแต่ก่อนมาใช้เรือยาวอย่างคัก

เรียกว่าเรือแซ เป็นแต่พาหนะสำหรับบรรทุกผู้คนและเครื่องยุทธรภัณฑ์
 ในเวลายกทัพไปทางแม่น้ำลำคลอง ครั้นข้าศึกเข้ามาตบตีพระนคร
 พระนครก็รื้อยุทธรณ์แม่น้ำล้อมรอบ จึงเริ่มใช้วิธีเอาปืนลงเรือไปเที่ยวยิง
 ข้าศึก มิให้อาจรรุกรบพระนครเข้ามา เห็นได้ประโยชน์จึงได้คิด
 แปลงเรือแซ คือเสริมกราบทำแทนที่ตงบนใหญ่ไว้สำหรับใช้รับข้าศึก
 เรือรูปสัตว์ เช่นเรือครุฑและเรือกระบี่ที่มีอยู่ทุกถว่นก็นำมาใหญ่อยู่หัว
 เรือทุกลำ คงเป็นแบบแผนมาแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 จึงนับว่าเรือรบไทยมีขึ้นครั้งแรกที่ปรากฏในหนังสือพงศาวดาร แต่
 การทวงป้องกันประเทศเริ่มดังกล่าวมา หาเป็นคุณแก่ไทยดังประสงค์ไม่
 เพราะเมื่อญมบุรีพิเคษชนช้างฝ่ายข้าศึก คือพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง
 อันนับในพงศาวดารว่าเป็นมหाराชองค์ ๓ เดิมเป็นพระญาติและเป็นแม่
 ทัพคนสำคัญขอพระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวต ได้เคยมาตีเมืองไทยมา
 ภูมิถ้าเนาบ้านเมือง และคุ้นเคยกับวิชัยยุทธของไทยไปเจเนใจ ครั้นได้ด้วย
 ราชย์พยายามแผ่ราชอาณาจักราเขตกว้างขวางไปทุกทิศ มีอำนาจตลอดมาถึง
 เมืองไทยใหญ่ตีบก้าเจ้าฟ้าและเมืองเชียงใหม่ ได้ถาถิงรพตมากกว่าครั้ง
 พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตออกเป็นอันมาก พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเห็น
 จะตีเมืองไทยได้สำเร็จ จึงแกดถึงขอช้างเผือกสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพอ
 ให้เป็นเหตุ ครั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ยอมประทานก็ยกกองทัพมา
 ความขัดข้องอันใดซึ่งเป็นเหตุให้เสียที่ไทยเมื่อครั้งพระเจ้าหงสาวดีตะเบง
 ชเวตเคยมาคราวก่อน พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองคิดแก้ไขมาทุกข้อ คือ

ขอไทย เคยตั้งรับทราชนัน แล้วให้กองทัพเมืองเหนือ ลงมาตีโอบหัง
 คราวนี้ พระเจ้าหงสาวดี บุเรงนอง คิดเปิดชน ทาง เหนือ ทพ เขามาตี หวเมือง
 เหนือ ตักกาดังที่จะช่วยเสียก่อน แล้วจึงมาตีราชธานี ขอไทยตั้งรับ
 อาหารเมื่อคราวก่อน คราวนี้โตเมืองเชียงใหม่ไว้ในอำนาจแล้ว ให้
 เมืองเชียงใหม่ตั้งรับไม่ต้องชนข้ามภูเขามาเหมือนแต่ก่อน ขอไทย
 ศรัทธา ยามมีเมฆาตอมรอบ ข้าศึกมาทางบกไม่สามารที่จะเข้าใกล้พระ
 นครได้ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองพยายามชนปืนใหญ่อย่างมีกำลังอาจจะ
 ยิงได้ไกลกว่าแต่ก่อนมาด้วยหลายร้อยกระบอก แต่จำพวกโปรตุเกสมา
 เป็นทหารปืนใหญ่ ๔๐๐ คน แล้วเกณฑ์เรือเมืองเชียงใหม่ลงมาจัดเป็น
 ขบวนทัพเรือเพิ่มชนอกทัพ ๓ ค่ายหงสาวดีครั้งนั้นเหมือนฝ่ายไทยจะไม่ได้
 คาดว่าข้าศึกจะยกเข้ามาทางเมืองตากก่อนเป็นทางลัด จึงมีได้จัดกองทัพ
 กรุงเตรียมไปช่วยเมืองเหนือให้ทันทั่วถึง ถึงกระนั้นก็ปรากฏว่าไทยต่อสู้
 แข็งแรง พระยาสุโขทัยต่อสู้จนตัวตายในทวันจึงได้เมืองแก่งข้าศึก พระ
 เจ้าหงสาวดีไปตีเมืองพิษณุโลกก็ไม่ได้ ต้องล้อมไว้จนข้างในเมือง
 หมดเสบียงอาหารและเกิดไข้ทรพิษขึ้น พระมหาธรรมราชาจึงได้ยอมแพ้
 กองทัพเรือรบที่สร้างใหม่ในกรุงศรีอยุธยา ยกขึ้นไป ใ้รบกับข้าศึกที่ราว
 ปากน้ำโพ แต่ท่านกำดั่งทัพเรือของข้าศึกไม่ไหว ด้วยปืนใหญ่ของข้า
 ศักรมีกำลังกว่า ต้องถอยลงมา เมื่อกองทัพพระเจ้าหงสาวดีลงมาถึงชน
 พระนครศรีอยุธยา ก็เอาปืนใหญ่ยิงเข้าไปถึงในพระนคร ถูกบ้านเรือน

พังทลายและผู้คนล้มตายลงทุกวัน ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิเห็นจะสู้ไม่
 ไหวจึงยอมเป็นไมตรี ประทานช้างเผือกและรับขอขอร้องในการอย่างอื่น
 ตามประสงค์ของพระเจ้าหงสาวดี การสงครามครั้งนี้ปรากฏว่าแพ้ชนะกัน
 ด้วยปืนใหญ่เป็นครั้งแรกที่ปรากฏในพงศาวดารไทย แต่การที่สมเด็จพระ
 มหาจักรพรรดิยอมประทานช้างเผือกไปครั้งนั้น ไม่คิดความรำคาญได้จริง
 ด้วยพระเจ้าหงสาวดีประสงค์จะเอาเมืองไทยไปเป็นเมืองขึ้น เมื่อยังไม่ได้
 เป็นเมืองขึ้น ก็ตั้งหน้าใจอุบายยุยงพระมหากษัตริย์เจ้าเมืองพิษณุโลก
 ซึ่งเป็นราชบุตรเขยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ให้แตกวิวาทกับกรุง
 ศรีอยุธยาจนเกิดเป็นอริกันขึ้นเอง ถึงที่สุดพระมหากษัตริย์เจ้าเมือง
 ขาวเมืองหนีไปเป็นพรรคพวกพวามอญ พระเจ้าหงสาวดีเห็นได้จึงยก
 กองทัพใหญ่มาตีกรุงศรีอยุธยา คราวนี้ไทยลดยกกำลังเสียเปรียบข้าศึก
 ข้าศึกไม่มีประตุที่จะได้ชัยชนะแล้วยังต่อสู้แข็งแรง กระเตรียมการรักษา
 พระนครครบครัน พระเจ้าหงสาวดีมาตั้งล้อมพระนครให้เข้าตีหักเอา
 เท่าใดก็ไม่ได้ จนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิประจวบสวรรคต ส้มเด็จพระ
 พระมหินทราธิราช ราชโอรสได้ผ่านพิภพในเวทาศึกกำลังตั้งล้อมพระนคร
 เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๓ พระเจ้าหงสาวดีให้พระยาจักรีเข้าไปเป็นไส้ศึก ส้ม-
 เเด็จพระมหินทราธิราชไม่รู้เท่าจึงเสียพระนคร พระเจ้าหงสาวดีได้กรุงศรี
 อยุธยาแล้ว ให้กวาดรวบและเครื่องศาสตราอาวุธเอาไปเมืองหงสาวดีเสีย
 เป็นอันมาก เหลือคนไว้แค่ ๓๐,๐๐๐ แล้วอภิเษกให้พระมหากษัตริย์
 ครอบครองกรุงศรีอยุธยาต่อมา กำลังกองทัพไทยที่จัดวางแผนมาโดย
 ลำดับ ดังแต่ครั้งพระเจ้าอู่ทอง นับว่าเป็นหมดเพียงนั้นในเรื่องพงศาวดาร.

๖) ว่าด้วยเรื่องพงสาวดารตอนทหารสมเด็จพระนเรศวร

เมื่อครั้งพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองตั้งเมืองพิษณุโลกคราวศึกเรืองช้างเผือก พระมหาธรรมราชาได้อุจน์สั่งกำลังจึงต้องยอมแพ้ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็ยกยอมให้เกียรติยศตามประเพณีสงคราม ให้พระมหาธรรมราชาถือนำกระทำสัตย์แล้ว ปล่อยให้คงครองบ้านเมืองอยู่อย่างเดิม ครั้นเมื่อเสร็จศึกพระเจ้าหงสาวดีจะเลิกทัพกลับไป ครั้นขอพระนเรศวรโอรสพระองค์ใหญ่ของพระมหาธรรมราชา ไปเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรม^(๑) พระมหาธรรมราชาต้องถวาย เมื่อพระนเรศวรเสด็จไปเมืองหงสาวดีนั้นพระชนษาได้ ๘ ขวบ เสด็จไปอยู่ในราชสำนักพระเจ้าหงสาวดี ๖ ปี ทรงทราบภาษาและนิสัยของพม่ารามัญเจนพระหฤทัย ครั้นพระเจ้าหงสาวดีได้กรุงศรีอยุธยา อภิเชกพระมหาธรรมราชาขึ้นครองราชสมบัติ ในคราวนั้นพระมหาธรรมราชาถวายพระสุวรรณเทวพานางของสมเด็จพระนเรศวรเป็นมเหสี พระเจ้าหงสาวดีจึงให้สมเด็จพระนเรศวรกลับมาอยู่เมืองไทย เพื่อจะได้ช่วยพระราชบิดาปกครองราชอาณาจักรเขต สมเด็จพระนเรศวรพระชนษาได้ ๑๕ ปี พระราชบิดาให้ขึ้นไปครองเมืองเหนืออยู่ ณ เมืองพิษณุโลก และครั้งนั้นเมืองไทยต้องเป็นประเทศราชขึ้นพระเจ้าหงสาวดีอยู่ ๑๕ ปี ไปมาถึงกันกับเมืองหง-

(๑) การขอราชโอรสช้างเผือกผู้แพ้ไปเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรมเป็น ประเพณีใช้กันในสมัยนั้นแทบทุกประเทศ ที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิรับนักพระสุโทนักพระสุทันราชโอรสเจ้ากรุงกัมพูชามาเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรมก็เช่นเดียวกัน ที่แท้เป็นตัวจำนนเอง

พระนเรศวรเป็นเจดีย์บ้านเมืองตกค้างต้องอยู่ในอำนาจของศัตรู กำลังรพ
กม.เหลืออยู่น้อย ความมุ่งหมายแม้แต่เพียงที่จะให้ไทยกลับเป็นอิสระแค้น
ดังแต่ก่อนกัมกับศัตรูซึ่งกำลังมากกว่าคอยขัดขวาง ทางที่จะให้สำเร็จดังประ
สงค์จึงดำริว่ายิ่งนัก จะสามารถทำได้แต่ด้วยอุบาย ๒ ประการ คือ ต้อง
คิดอ่านให้คนน้อยผู้คนมากได้ประการ ๑ ต้องคอยที่ท่าค่อในเวลาที่มี
โอกาสเหมาะแก่การประการ ๑ สมเด็จพระนเรศวรทรงดำเนินในอุบาย
ทั้ง ๒ ประการทุกประการ ดังแต่คนจนคนด้อยเรื่องที่ปรากฏในพระราชพง
ศาวดารเรื่องสงครามของสมเด็จพระนเรศวรเป็นเรื่องน่าฟังมีรูเบือ แต่
มิใช่ท้องเรื่องของหนังสือจริงจะยกไว้ไม่พรรณนา และเชื่อว่าท่านทั้งหลาย
ที่ได้อ่านหนังสือไป ก็เห็นจะได้เคยอ่านกันจนใจแล้วโดยมาก ถ้าใครอยาก
จะอ่านอีกขอแนะนำให้อ่านในหนังสือเรื่องพงศาวดารเราฉบับเก่าเล่ม ๑ ซึ่ง
ว่าด้วยรบเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา เพราะเรื่องราวและคำอธิบายบริบูรณ์
กว่าในหนังสืออื่นที่มียุบคน จะกล่าวในหนังสือโดยย่อพอให้รู้เรื่องราว
คือ สมเด็จพระนเรศวรทรงพยายามฝึกหัดจัดทหารอยู่ ๑๕ ปี ในระหว่าง
นั้นทรงทำค่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองมิให้มเหศวรแวงดังดัย พอพระเจ้า
หงสาวดีบุเรงนองสิ้นพระชนม์ มังไชยสิงห์ราชโอรสผู้เป็นพระมหาอุปราช
ได้รับรัชทายาท ทรงพระนามว่าพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง ผู้คนไม่นับ
ถือยำเกรงเหมือนพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง สมเด็จพระนเรศวรได้โอกาส
ก็ประกาศเมืองไทยเป็นอิสระภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๗ ขั้บได้พวกพม่าที่มา
กำกับกลับไปหมด พระเจ้าหงสาวดีก็ให้กองทัพมาปราบปรามหลาย

ครึ่ง ส้มเด็จพระนครินทร์แตกไปทุกที จนถึงพระเจ้าหงสาวดียกกอง
 ทหารใหญ่มาเอง ก็มาตั้งที่สมเด็จพระนครินทร์ต้องเลิกทัพกลับไป ส้ม-
 เสด็จพระนครินทร์เสด็จมาพักพิงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๓ ค่อยมาพระเจ้าหงสาวดี
 ให้ พระมหาอุปราชายกกองทัพมาอีก ก็มาตั้งทัพ เพราะชนช้างกับ ส้มเด็จพระ-
 นครินทร์ แค้นพระเจ้าหงสาวดีก่อกวนขัดขวาง ส้มเด็จพระนครินทร์
 ได้ทัพจึงยกออกไปตีเมืองหงสาวดีบ้าง ได้หัวเมืองมณฑลออกไปจนเมือง
 หงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีต้องอพยพหนีไปอาศัยเมืองตองอู เลยไปตั้ง
 พระชนมายุยืน วิชิตสงครามของสมเด็จพระนครินทร์ที่ใช้กำลังคนน้อย
 ตีผู้คนมากได้ เพราะเอาพระองค์ออกหน้านำพลเข้ารบประจัญบานเอง
 ดังเช่นเมื่อครั้งทรงปราบพระแสงดาบนำพลเข้าจับค่ายพระเจ้าหงสาวดี ครึ่ง
 นั้นถึงพระเจ้าหงสาวดีออกพระโอษฐ์ว่า “พระนครินทร์ทำสงครามกล้า
 หาญเกินนัก เหมือนเอาพิมเสนมาแตกเกลือ” ดังนี้ เพราะไม่เคยมี
 ประเพณีทนายทัพพม่าหรือไทยจะออกนำพลด้วยตนเองมาแต่ก่อน คุณเป็น
 วิชิตสมเด็จพระนครินทร์ทรงประพาศชนในสมัยนั้น อีกประการ ๑ ส้มเด็จพระ-
 นครินทร์ไม่ยอมให้ข้าศึกมีโอกาสดำรงมาก่อน ชื่อนี้ด้วยอย่างดังเช่น
 ครึ่งพระเจ้าหงสาวดีให้พระยาพลศึกกับพระเจ้าเชียงใหม่ยกมา ๒ ทาง ให้
 มาตั้งทัพกันที่พระนครศรีอยุธยา พอพระยาพลศึกถ่วงแดนไทยเข้ามา
 ทางตะวันตก ส้มเด็จพระนครินทร์จึงไปตีเสียที่เมืองสุพรรณบุรีให้ทัน
 พระเจ้าเชียงใหม่ถึงเมืองเชียงใหม่ แล้วจึงยกไปตีกองทัพเมืองเชียงใหม่
 ที่ปากน้ำบางพุทราทางข้างเหนือ ข้าศึกไม่สามารจร่วมกำลังกันได้

พ่ายแพ้ไปทั้ง ๒ ทาง แต่วิธีการสงครามของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ถ้า
 ไม่ได้ท่วงท่าที่ไม่ทำ ดังเช่นครั้งพระเจ้าหงสาวดียกกองทัพใหญ่มาเอง
 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเห็นข้าศึกมีกำลังมากยกมาพร้อมกัน ก็ไม่ออกรบ
 เป็นแต่รักษาพระนครมั่นไว้ แแต่แต่งกองโจรให้เที่ยวคอยดักต้อนเสบียง
 อาหารมิให้ส่งมาถึงกองทัพข้าศึกได้สะดวก จนข้าศึกขาดเสบียงอาหาร
 เกิดความไข้เจ็บช่นในกองทัพ พอเห็นข้าศึกรวนเรก็ออกปล้นทัพกระหน่ำ
 ไปทุกวัน มิให้ข้าศึกรู้ตัวว่าจะปล้นทัพไหนทางไหนเมื่อใด ต้องระวัง
 ตัวไม่มีเวลาพักผ่อนนอนใจได้ ไม่ช้าพระเจ้าหงสาวดีก็ต้องเลิกทัพกลับไป
 กระบวนศึกของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นับว่าเป็นวิธีใหม่มีชนในยุทธวิธี ไทย
 ได้เป็นแบบแผนใช้สืบมาจนครั้งกรุงธนบุรี และในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์
 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กับกรมพระราชวังบวร
 มหาสุรสิงหนาทรบพม่าพ่ายคราใด แค่นั้นวิธีการกระแสนั้ผู้คนและ
 วิธีจัดหมวดกองกรมทหารครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จะแก้ไขแบบเดิม
 ประการใดหาปรากฏไม่ ปรากฏแต่ลักษณะปกครองหัวเมือง เดิม
 มณฑลฝ่ายเหนือและเมืองพระยามหานคร จัดหัวเมืองเป็นเมืองชั้นกรุง ฯ
 ๕๕ ทงหนั้น กำหนดเมืองเป็นชั้นเมืองเอกเมืองโทเมืองตรี และเมืองชั้นใน
 (เรียกกันว่าเมืองจัตวา) เมืองชั้นเอกโทตรีเมืองน้อยช่นมากบ้างน้อย
 บ้าง การปกครองรวมเป็นดั่งเฉพาะเมือง (คล้ายมณฑลทุกวันนี้) เมือง
 ๕๖ ชั้นในเจ้าหน้าตต่าง ๆ ปกครองจากราชธานีเหมือนอย่างเดิม

๗) ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารตอนตั้งกองทหารชาวต่างประเทศ

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงทำสงครามกับอัฐราพและมีชัยชนะพระ-
เจ้าหงสาวดีครั้งนั้นพระเกียรติยศเลื่องลือแพร่หลายไปในนานาประเทศ เป็น
เหตุให้พวกต่างชาติต่างภาษาพากันนิยมเมืองไทย ที่เห็นความดีศรีอันมา
พึ่งพระบารมี เช่นพวกมอญพวกจามและพวกมลายูเป็นคนก็มี ที่เขามาค้า
ขายเช่นพวกแขกชาวอินเดีย แขกชาวเปอร์เซียและฝรั่งชาวฮอลันดาเป็น
คนก็มี มีความปรากฏในจดหมายเหตุจึ่งว่า ในสมัยนั้นประเทศจีนเกิดเป็น
อริกับญีปุ่น และว่าสมเด็จพระนเรศวรรับจะให้กองทัพไทยไปช่วยจีนค้
เมืองญีปุ่น แต่จะไม่ได้ไปเพราะเหตุไรหากกล่าวต่อไปไม่ แต่ไปปรากฏ
ในจดหมายเหตุทางเมืองญีปุ่นว่า ญีปุ่นได้มาเป็นไมตรีกับไทยในครั้งนั้น
และมีพวกญีปุ่นมาค้าขายถึงเมืองไทยแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา สมเด็จพระ
นเรศวรด้วยราชย์อยู่ ๓๕ ปี เสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ สมเด็จพระ
พระเอกาทศรถราชอนุชาได้รับรัชทายาท ก็มีพระเกียรติยศเป็นที่ยำเกรง
ของนานาประเทศต่อมา ด้วยพระองค์ได้ทรงทำสงครามเป็นคู่พระราช
หฤทัยของสมเด็จพระเชษฐาธิราชปรากฏพระเกียรติยศมาด้วยกัน แต่เมื่อ
ถึงแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ฝักร้ายอันเกิดแต่การสงครามจับปรากฏ
คือทักดาตั้งบ้านเมืองร่อยหรอดลง เพราะธรรมเนียมทำสงครามถึงจะมีชัย
ชนะผู้คนพลทหารย่อมล้มตายมีมากน้อยอยู่ทุกคราวไป ถ้าการสงคราม
ทำติดต่อกันนานผู้คนก็ยิ่งเบียดลงไปทุกที เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ
จำนวนทหารไทยน้อยลงด้วยเหตุนี้ จึงยอมรับพวกชาวต่างประเทศที่เขา

มาดงภูมิดำเนาพึ่งพระบารมีอยู่ในพระนคร บรรดาม้าใจสมัครให้เข้าเป็น
ทหาร เรียกว่าทหารอาสา คือ กรมอาสาญ่ปุ่นเป็นต้น กรมทหารอาสาจาม
และพวกเชื้อสายฝรั่งโปรตุเกสที่จัดเป็นกรมทหารแม่นปืน ก็เห็นจะมีชน
ในสมัยนั้น และบางทีจะมีกรมอาสาพวกชาติอื่นอีก มีจดหมายเหตุของ
พวกฮอลันดาปรากฏว่าเจ้าออเรนชังครองประเทศฮอลันด้า ได้ตั้งปืน
ใหญ่มาถวายเป็นเครื่องพระเอกาทศรถชุดหนึ่ง อยู่มามีการทัพได้โปรดให้
พวกฮอลันดาเข้ากองทัพไปสำหรับประจำป็นราชบรรณาการ เข้าใจว่า
กองทหารอาสา ซึ่งเป็นชาวต่างประเทศ เกิดมีชนเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระ
เอกาทศรถเป็นครั้งแรก เพราะฉะนั้นการทหารอย่างแขกฝรั่งและญ่ปุ่น
ก็คงมีแซกแซงเข้ามาบ้าง ในสมัยนั้น มีการแปลกปรากฏในค่อนน้อยอย่าง
หนึ่งที่ไทยทำขึ้นได้เอง จะเป็นปืนใหญ่หรือปืนเล็กชนิดใดอยู่ แต่ได้
ตั้งเป็นของบรรณาการตอบแทนไปยังเมืองญ่ปุ่น มีดำเนาหนึ่งคือโชกุน
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินญ่ปุ่นตอบสรรเสริญปืนไทย และว่าจะใครได้รับ
พระราชทานเพิ่มเติมอีกคงจะ นับว่าเกียรติยศการทหารไทยที่เกิดขึ้นในครั้ง
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยังมีต่อมาตลอดรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ จน
สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ แดนกรุงเกิดเหตุร้ายในเมืองไทย เพราะแย่ง
ชิงราชสมบัติติดต่อกันมาหลายครั้ง ตั้งแต่แผ่นดินเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ราช-
โอรสของสมเด็จพระเอกาทศรถ จนถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ พวก
ข้างแพ่ถูกฆ่าฟันกันหมดสิ้นนายทหารไทยเปิดออกไปทุกที แม้พวกไพร่พล
ฝ่ายไหนแพ่ก็มักถูกถดถัดให้เดือดร้อน เป็นเหตุให้ผู้คนเกิดระอาหนาท

ทหาร การทหารจึงต้องอาศัยพวกทหารอาสาชาวต่างประเทศยิ่งขึ้นทุกที
เมื่อถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ได้ทำสงครามชนะพม่าก็จริง แต่แม่
ทัพนายกองที่เป็นคนสำคัญ เป็นชาวต่างชาติเข้าเจือปนเป็นอันมาก ใน
ที่สุดถึงหากคนอังกฤษและฝรั่งเศสมาใช้เป็นทหาร การเป็นประโยชน์อยู่
เพียงในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ด้วยพระองค์ทรงพระปรีชาสามารถใน
รัฐาภิบาลนโยบาย ครั้นต้นรัชกาลเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๓ ก็เกิดวุ่น จวนจะ
เสียแก่ฝรั่งต่างประเทศ หากว่าไทยรวมกันเข้าเป็นกำลังของพระเพท
ราชา จึงสามารถขับไล่ทหารฝรั่งไปจากบ้านเมืองได้.

๔) ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารตอนกรุงศรีอยุธยาถึงความเสื่อม

ตามเรื่องพงศาวดาร การที่พระเพทราชาคิดกำจัดทหารฝรั่งซึ่ง
เข้ามาอยู่ในเมืองไทยเมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคตนั้น เดิมคิดจะ
ถวายราชสมบัติแก่เจ้าฟ้าอภัยทศราชอนุชา เพราะสมเด็จพระนารายณ์
ไม่มีพระราชโอรส ถ้าเป็นไปได้อันพระเพทราชาประสงค์แต่เดิม การ
ต่อมาก็เห็นจะไม่สู้เหมาะใหญ่หลวง แต่หลวงสรศักดิ์บุตรพระเพทราชา
มักใหญ่ใฝ่สูง จะใคร่ได้ราชสมบัติแทนในภายหลัง จึงให้ตอบ
ปลงพระชนม์พระราชอนุชาสมเด็จพระนารายณ์เสียทั้ง ๒ พระองค์^(๑) ให้
หมดรัชทายาทที่จะสืบพระราชวงศ์สมเด็จพระนารายณ์ ฝันใใจให้พระเพ
ทราชาต้องคงตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ครั้นพระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติ

๑ ที่ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวว่าเจ้าฟ้าอภัยทศ เป็นพระราชโอรสสมเด็จพระนารายณ์นั้นผิด ตามจดหมายเหตุทุกฉบับในครั้งนั้นว่าเป็นราชอนุชา และมีพระราชอนุชาอีกพระองค์หนึ่ง รวมเป็นสองพระองค์ด้วยกัน

คนทั้งหลายโดยมากตกลงเห็นกันว่าพระเพทราชาคิดกบฏ การที่ท่ามา
 หาได้คิดจะกำจัดแค่ศัตรูบ้านเมืองโดยสุจริตไม่ ผู้ที่ได้เขาเป็นพวกพากัน
 เอาใจออกห่างแต่เป็นอันมาก ที่เป็นเจ้าเมืองมีกำลังเช่นเมืองนคร
 ราชสีมาและเมืองนครศรีธรรมราชก็ตั้งแข็งเมือง ไม่ยอมเข้ามาถือนำ
 กระทำด้วยต่อพระเพทราชา เกิดกระด้างกระเดื่องทั่วไปในครั้งนั้นตลอด
 จนถึงราชบูรพาเมือง มีเรื่องปรากฏเป็นตัวอย่างอยู่ในหนังสือพระราช
 พงศาวดาร ว่ามหาเด็กของเจ้าฟ้าอภัยทศที่ถูกปลงพระชนม์คน ๑ ชื่อ
 ว่าธรรมเถียร ออกไปยังเมืองนครนายก ไปหลตอกดวงพวกชาวเมือง
 ว่าตัวเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศหนีรอดออกไปได้ ก็พวกชาวเมืองเชื่อถือนำกัน
 มาเข้าด้วย อ้ายธรรมเถียรจึงเข้ามาดงของสุ่มรบพดที่เมืองสระบุรี ผู้คน
 ที่ไม่รู้ความจริงก็พากันไปเข้ากับอ้ายธรรมเถียรเป็นอันมาก ด้วยความ
 ซอซอตรงต่อพระราชวงศ์ จนรวมกันได้เป็นกองทัพยกเข้ามาดงคิดพระนคร
 ศรีอยุธยา แต่มาพ่ายแพ้ในเวดารบพุ่ง ในครั้งนั้นพระเพทราชากับหลวง
 ตรีศักดิ์ไม่รู้ว่าศัตรูจะมีอยู่ที่ไหนบ้าง ถึงด้วยใครก็ช้าเสีย แม่جنหาดนชาย
 ซึงยกชนเป็นกรมพระราชวังหลัง และเจ้าพระยาสุรสงครามซึ่งเป็นผู้คิด
 กันมาแต่ก่อนก็ถูกกำจัด พระเพทราชาต้องปราบปรามเตี้ยนศัตรูอยู่หลาย
 ปีจึงราบคาบ ผลของการครั้งนั้นหมดลุดไปจนถึงต้องแก้ไขประเพณีการ
 ปกครองบ้านเมือง โดยไม่วางใจในข้าราชการเหมือนอย่างแต่ก่อน ยก
 เป็นตัวอย่างดังเช่นการปกครองหัวเมือง แต่ก่อนมาราชการกระทรวง
 ไนกระทรวงนั้นว่ากล่าวออกไปถึงหัวเมือง เปดียนเป็นแบ่งหัวเมืองฝ่าย
 เหนือให้ชนมหาดไทย หัวเมืองบักย์โคให้ชนกตาโหม ให้เจ้าหน้าทมิ

อำนาจพอได้เสียกัน ระเบียบราชการในกรุงฯ หลวงสรศักดิ์ซึ่งได้
 เป็นกรมพระราชวังบวรฯ มหาอุปราช ก็คงทำเนียบขุนนางวังหน้าเพิ่ม
 เติมขึ้นเพื่อเป็นกำลังรักษาพระองค์แยกออกไปอีกฝ่าย ๓ ว่าโดยย่อ
 แบบแผนราชการก่อนนั้นมาคงชนด้วยความมุ่งหมายต่อผู้ศรัทธาภายนอก
 เปลี่ยนแปลงมาเป็นความมุ่งหมายต่อผู้ศรัทธาภายในก็เป็นธรรมดาที่จะมีผล
 ไปข้างความเสื่อมทราม และผลนั้นก็ให้เห็นในไม่ช้า พอสิ้นรัชกาล
 พระเจ้าท้ายสระ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๕ เจ้าฟ้าพรพระมหาอุปราชราชอนุชา
 กับเจ้าฟ้าอภัยเจ้าฟ้าปรเมศวร์ราชโอรสแย่งราชสมบัติกัน พวกวังหน้า
 กับพวกวังหลวงก็เกิดรบกันชนกต่างเมือง ฆ่าฟันกันเป็นเบือ พระมหา
 อุปราชมีชัยชนะ พวกวังหลวงถูกกำจัดพินาศไปในคราวนั้นอีก ก่อดัง
 บานเมืองก่อกวนแฉ่งออกชน ๓ ขอนมความปรากฏในเรื่องพงศาวดาร
 และจดหมายเหตุครั้งแผ่นดินเจ้าฟ้าพร ซึ่งด้วยราชย์ทรงพระนามว่า
 พระมหาธรรมราชา (ที่ ๒) แต่เรียกกันเป็นสามัญในชนหลังว่า พระ
 เจ้าบรมโกศ ให้ได้เห็นเป็นอุทาหรณ์หลายเรื่อง เช่นครั้งหนึ่ง
 เสด็จไปประพาสเมืองตปฐวี ทางในกรุงฯ พวกจันทรฆาตก็ ๓๐๐ คน
 บังอาจถึงเข้าปล้นพระราชวังหลวง อีกครั้งหนึ่งจะทำพระเมรุกลางเมือง
 กระบวนแห่ขาดจำนวนไปเพียง ๖๐ คน ถึงเสนาบดีนำความชนกราบ
 บังคมทูลขอเรียนพระราชปฏิบัติ ต้องโปรดฯ ให้ชักคนที่อยู่ประจำหน้าที่
 เอาไปเป็นเกณฑ์แห่ดังนี้ การทหารในสมัยนั้นเห็นจะเสื่อมทรามลง
 กว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ประเพณีการทหารบางอย่างอันเป็นประวัติกษ
 ณะทวารวดี ดังเช่นยอมให้ไพร่พลเสียเงินจ้างคนเข้าเวรรับราชการ

แทนตัวได้นั้นเป็นคน ก็เห็นจะมีชนในสมัยนั้น โดยจะมีเหตุอันใดอันหนึ่ง
 เกิดขึ้น ดังเช่นมุนายไม่ดามารจะคิดตามเอาตัวคนมารับราชการ
 ได้เต็มจำนวน จึงเห็นประโยชน์ในการที่จะผ่อนผันเอาใจไพร่แต่ก็เคย
 เป็นธรรมเนียมต่อมา เพราะในระยะเวลา ๗๐ ปี ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระ
 เพชรราชามาจนถึงรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ ต่างประเทศที่ใกล้เคียง
 กับเมืองไทยพากันทรุดโทรมด้วยเรื่องรบพุ่งกันบ้าง เกิดจากภายในบ้าง
 ทงพม่าอยุธยาเขมร เมืองไทยปราศจากเหตุที่จะต้องกรังเกรงศัตรู
 ต่างประเทศ ยิ่งมาถึงเมื่อแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ มีแต่ต่างประเทศ
 มาอ่อนน้อมหรือมาขอเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ภายในแผ่นดินศัตรู
 รบกวนทั่วพระราชอาณาเขต จึงยกย่องกันมาแต่ก่อนว่า เมื่อแผ่นดิน
 พระเจ้าบรมโกศนั้นบ้านเมืองรุ่งเรือง มักอ้างกันในสมัยเมื่อแรกตั้ง
 กรุงรัตนโกสินทร์ว่าเป็น “ครั้งบ้านเมืองดี” ดังนี้ เพราะต่อมาถึง
 แผ่นดินพระเจ้าเอกทัศพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ครองกรุงศรีอยุธยา การ
 ทงปองเดือดร้อนหนักลงไป เมื่อมีศึกพม่าเข้ามา การทศต่อสู้เดือดร้อน
 เช่นหลงเชื่อวิทยาคุณเป็นใหญ่ยิ่งกว่ายุทธวิธี จึงเสียกรุงศรีอยุธยาแก่
 พม่าชาติก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ด้วยประการฉะนี้ เด่าเรื่องพงศาวดารที่
 เกี่ยวแก่การเกณฑ์ทหารมาพอให้เห็นเหตุการณ์.

ว่าด้วยลักษณะเกณฑ์ทหารอย่างโบราณ

ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ข้างต้นหนึ่งตอน ว่าไม่มีหนังสือเก่าเรื่องหนึ่ง
 เรื่องใดที่จะได้แสดงวิธีเกณฑ์ทหารไทยอย่างโบราณไว้ชัดเจน การท

เรียบเรียงหนังสือเรื่องนั้น ข้าพเจ้าตรวจเห็นเค้าเงื่อนอันอยู่ในหนังสือ
ต่างๆ คือ พงศาวดาร กฎหมาย และทำเนียบเก่าเป็นต้น คิดเรียบ
เรียงขึ้นตามอัธยาศัย เพราะฉะนั้นอาจจะผิดพลาดพลั้งได้ ขอบอก
ข้าดำหรับที่จะอธิบายวิธีเกณฑ์ทหารต่อไปนี้อีกครั้ง ๑ อีกประการ ๑ วิธี
การทหารไทย ได้จัดการ แก้ไข เปลี่ยนแปลง มาตามเหตุการณ์ หลายครั้ง
หลายคราว การอย่างใดจะได้จัดในคราวไหนเพียงใด ทราบแน่ไป
กว่าในเรื่องพงศาวดารที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นไม่ได้ จำต้องรวมแสดงแต่
พอให้เห็นรูปลักษณะการดังจะกล่าวต่อไป

๑) ว่าด้วยบุคคลที่ต้องเป็นทหาร

การเกณฑ์ทหารแต่โบราณกำหนดบุคคลเป็น ๔ พวก คือ ไทย
พวก ๑ นักบวชพวก ๑ คนต่างชาติพวก ๑ ทาสพวก ๑

บรรดาชายไทย ไม่ว่ายศศักดิ์หรือ ดุลยอย่างใด ต้องเป็นทหารทั้งนั้น
เชื้อสายคนชาติอื่นอันเกิดในประเทศนับว่าเป็นไทย แต่คนชาติไทยที่ตก
เป็นทาสไม่นับว่าเป็นไทยในวิธีเกณฑ์ทหาร

นักบวชนั้น ไม่ว่าบวชในพระพุทธศาสนาหรือได้ยศศักดิ์ ยกเว้น
ไม่เกณฑ์เป็นทหาร ความข้อนั้นเรื่องกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร
ว่า เมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เจ้าพระยาวิชัยนทร์ให้ตั้งพระ
ภิกษุสามเณรออกมารับราชการ (ทหาร) แต่มีจดหมายเหตุของฝรั่ง
แต่งไว้ในครั้งนั้นว่า มีคนหัดเลี้ยงราชการทหารออกบวชเป็นพระภิกษุ
สามเณรมากนัก สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้หลวงสรศักดิ์เป็นแม่กอง

พิจารณาเด็กดัดนิสัยเป็นอันมากดังนี้ น่าจะจริงอย่างฝรั่งว่า เพราะ
 วิชเยนทร์เป็นคริสต์ดั่ง ดมเด็จพระนารายณ์เห็นจะไม่โปรดให้ม้อานา
 เห็นอพระภิกษุตามเนรในพระพุทธศาสนา

คนต่างประเทศแต่โบราณกำหนดเป็น ๓ จำพวก คือ (๑) จำพวก
 ที่ไปมาค้าขายชั่วคราว เป็นแต่เรียกใช้หรือเรียกเงินแทนแรงเป็นครั้งเป็น
 คราวไม่เกณฑ์เป็นทหาร (๒) จำพวกที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ประจำใน
 พระนคร ถ้าใครสมัครก็ยอมรับเป็นทหารอาสา (๓) จำพวกที่ถูกหลอ
 เชื่อด่ายของชาวต่างประเทศอันเกิดในเมืองไทย (เช่นพวกเชื่อด่ายโปรตุ-
 เกสที่อยู่ที่ญี่ง) เกณฑ์เหมือนกับไทย

คนที่เกณฑ์เป็นเชื่อยนน จะเป็นไทยหรือเป็นคนชาติอื่นก็ตาม
 ถือว่าเป็นคนชั้นเจ็ดด้ายกับปศุสัตว์ สำหรับแต่จะเป็นบ่าวไพร่จึงเป็นแต่
 เกณฑ์ใช้แรง ไม่ให้สมัครเป็นทหาร

๒) กำหนดเวลารับราชการ

การเกณฑ์ทหาร นับว่าคน อายุ ๑๘ ปี ถึงกำหนด จะต้อง เป็นทหาร
 ต้องรับราชการอยู่จนอายุ ๖๐ ปีจึงปลดปล่อย แต่ถ้ามีลูกชายเข้ารับ
 ราชการ ๓ คนก่อนพออายุ ๖๐ ปีก็ปลดปล่อยคู่กัน กำหนดเช่นกล่าว
 นี้จนถึงบุคคลจำพวกซึ่งมีหน้าที่รับราชการอย่างอื่น เช่นเดี่ยเงินแทน
 แรงเป็นต้น อันมิต้องเป็นทหารด้วย

การที่เขาทะเบียนเกณฑ์นั้น เมื่ออายุยังอยู่ในระหว่าง ๑๘ ปีไปหา
 ๒๐ ปี เรียกว่าไพร่ดม ให้มุดนายฝึกหัดไปก่อนยังมีต้องรับราชการ
 เมื่ออายุพ้น ๒๐ ปีแล้วจึงยกขึ้นเป็นค่วทหาร เรียกว่าไพร่หลวง

ไพร่หลวง มีหน้าที่ ต้องมาอยู่ ประจำ ราชการ ปีละ ๖ เดือน เป็นนิจ
กำหนดคนภายหลังลดลงมาปีละ ๔ เดือน (มาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ลดลง
แต่ปีละ ๓ เดือน)

เมื่อเกิดวิชัยอมให้ไพร่เสียเงินจ้างคนรับราชการแทนตัวได้ ใน
เวลาปรกติไพร่หลวงต้องเสียค่าจ้างเดือนละ ๖ บาท ทาสเพียงปีละ ๖ ดั่ง
(คือบาท ๓ กับ ๕๐ สตางค์) เงินค่าจ้างคนแทนเช่นนี้ ชนแรกเห็นจะให้
มุนายจิดจ้างคนแทนจริงๆ แต่ชนหลังมารัฐบาลยอมรับเงินนั้นในเวลา
บ้านเมืองเป็นปรกติ จึงเคยเรียกว่าค่าราชการ มีเงินอีกประเภท ๓
เรียกว่าด้วย เกิดแต่รัฐบาลยอมให้ไพร่พลอันอยู่ห่างไกลแต่อยู่ในที่เกิด
ถึงของซึ่งต้องใช้ในราชการ ยกตัวอย่างเช่นดินประสิวอันต้องการใช้
ทำดินปืนเป็นต้น จึงยอมให้ไพร่พลซึ่งคงภูมิลำเนาอยู่ตามหมู่บ้านหา
ประสิ้วตามภูมิลำเนาตั้งเป็นด้วยแทนตัวมารับราชการได้ มีด้วยต่าง ๆ ซึ่ง
๒๕๕ ในครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีมากมายหลายอย่าง ครั้นนานมา
ก็ยอมให้ตั้งเป็นเงินแทนดินประสิ้วได้อย่างเดียวกับค่าราชการ แต่อัคร
ต่ำกว่า อยู่ราวปีละ ๖ บาท แต่การที่ยอมให้เสียค่าราชการและด้วย
แทนรับราชการดังกล่าวมานี้ ยอมเฉพาะแต่เวลาที่บ้านเมืองเป็นปรกติ
ถ้ามีการทัพจับศึกก็เกณฑ์เรียกตัวมารับราชการ

๓) การควบคุมพล

ลักษณะการควบคุมทหารไทยแต่โบราณ กำหนดเอาครัวเรือน
เป็นหน่วยเบื้องต้นของการควบคุม เป็นประเพณีมีมาเก่าแก่แต่ดั้งเดิม

เป็นหัตถ์ จึงไม่อาศัยกำหนดผู้ใหญ่นานพนักงานปกครองท้องที่ ถึงไพร่พล
 จะไปอยู่ที่ไหน ๆ ก็คงอยู่ในปกครองนายกองของตน นายกองเป็นผู้
 เรียกหาไพร่พลในเวลาต้องการตัวเข้ามารับราชการ การควบคุมคนใน
 กรม และเกิดยกต่อมหาคนทีหลบล้างด้วยอยู่มาจนกระทั่งเป็นเพิ่มเติม
 อย่าให้จำนวนคนในกรมของตนลดน้อยถอยลงได้ แต่จำนวนที่จะกำหนด
 เป็นอัตราว่า กรม ๓ และกอง ๑ จะต้องมีคนมากน้อยเท่าใดนั้นหา
 ปรากฏไม่ กรมทหารแต่โบราณนั้นดูเหมือนจะกำหนดเป็น ๕ ชน คือ
 กรมพระ เช่นกรมตำรวจในซ้ายขวา เจ้ากรมเป็นพระมหาเทพพระมหา
 มนตรีนเป็นคน เป็นกรมชนก ๓ กรมหลวง เช่นกรมตำรวจนอกขวาซ้าย
 เจ้ากรมเป็นหลวงราชวินทร หลวงอินทรเดชเป็นคน เป็นกรมชนก ๒
 กรมขุน เช่นกรมทนายเด็กขวาซ้าย เจ้ากรมเป็นขุนภักดีอาสา ชน
 โยธาทนเป็นคน เป็นกรมชนก ๓ กรมหมื่น เช่นกรมตำรวจขวาซ้าย
 เจ้ากรมเป็นหมื่นเด่นหิราสา หมื่นจินดาราชเป็นคน เป็นกรมชนก ๔
 ตัษณะที่จัดกรมขอเดยวกันเป็นกรมขวาและกรมซ้าย ดูเป็นทำนอง
 เดียวกับจัดกรม ๑ เป็น ๒ กองพัน เพราะฉะนั้นเป็นกรมชนกเช่นกรม
 ศบชาติและกรมตำรวจเป็นคน จึงมีตำแหน่งจางวางเป็นนายพลบังคับ
 รวมกันอีกชน ๑ แต่กรมชนกนั้นไม่มีตำแหน่งจางวางในทำเนียบ เห็น
 จะเป็นเพราะจำนวนพลน้อย หรือแต่เดิมมีแต่เด็กเดยเพราะเหตุนี้
 เป็นได้.

ในเวลายามการทัพก็จัดตัษณะกระเกณฑ์ รพลเกณฑ์เรียกเป็นกรม ๆ
 เกณฑ์ไปหมดทั้งกรมหรือแบ่งเกณฑ์แต่ส่วนหนึ่ง ตามควรแก่เหตุการณ์

ไปจัดเข้าเป็นกองทัพอีกชั้น ๒ ระเบียบการควบคุมทหารอย่างโบราณ
เข้าใจว่าเป็นอย่างกล่าวมานี้.

๔) ลักษณะจัดประเภททหาร

ทหารไทยแต่โบราณมีแต่ทหารบก ทหารเรือห้ามไม่ เรือรบที่
สร้างขึ้นอย่างเรือพาย ก็ใช้ทหารบกเป็นทั้งพดพายและพดรบด้วยในศั
กัายกกองทัพไปทางทะเลใหญ่ก็เอาทหารบกบรรทุกเรือไปรบพุ่ง พวก
เดินเรือเป็นพดเรือนไม้ในบ้นในทหาร ประเพณีในยุโรป แม้ประเทศอังกฤษ
แต่เดิมทีเดียวก็มีแต่ทหารบกทำนองเดียวกัน ทหารเรือเป็นของเกิดขึ้น
ต่อชนหลัง

ทหารบกตามตำราพราหมณ์ กำหนดเป็น ๓ เหล่า คือพดช้าง
เหล่า ๑ พดม้าเหล่า ๑ พดรถเหล่า ๑ พดราบเหล่า ๑ เรียกรวมกัน
ว่าจตุรงค์เสนา ทหารไทยแต่โบราณก็จัดประเภทดั่งกันเป็น ๔ เหล่า
คือ ทหารช้างเหล่า ๑ ทหารม้าเหล่า ๑ ทหารราบเหล่า ๑ ทหารช่าง
เหล่า ๑ ไม่มีทหารรถ เห็นจะเป็นเพราะมีเครื่องมือที่ใช้ในการรบ และ
ทหารปืนใหญ่ขึ้นรวมอยู่ในทหารราบ หาได้แยกออกเป็นเหล่าหนึ่ง
ต่างหากไม่

กรมทหารทั้งปวงแบ่งตั้งกัเป็นฝ่ายทหารพวก ๑ เป็นฝ่ายพดเรือน
พวก ๑ กรมพวกฝ่ายทหารขึ้นอยู่ในกตาโหม รัชการทหารซึ่งมี
ประจำอยู่เป็นนิจ กรมพวกฝ่ายพดเรือนขึ้นอยู่ในมหาดไทย รัชการ
ต่าง ๆ อันเป็นการพดเรือนซึ่งมีประจำอยู่เป็นนิจ ถ้าเวลาดำการศึก
สงครามก็สมทบกันทั้งกรมฝ่ายทหารและฝ่ายพดเรือน

อนึ่งกรมทหารทั้งปวงนั้น จัดเป็นทหารดำรับรักษาพระองค์พวก ๑

คือ กรมช่างคัน กรมม้าคัน กรมตำรวจ และกรมช่างทหารใน เป็นต้น
อีกพวก ๓ เป็นทหารสำหรับราชการสำคัญ เช่นกรมคชบาล กรม
อัครราช กรมอาศักรเหตุดำ และกรมช่างตีเหล็ก เป็นต้น.

พนักงานบัญชาการทหารทั้งปวง (ทำนองหน้าที่เช่นราชการในบังคับ)
นั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นประธาน รองลงมาคือกรมหาเสนาบดี
ที่สมุหนายก กับอัครมหาเสนาบดีที่สมุหกลาโหม ในกรมมหาดไทย
และกลาโหม มีเจ้าพนักงานสำหรับการต่าง ๆ ในกระบวนทัพเป็นหลาย
แผนก คือ แผนกพล มีทั้ง ๒ กรม แผนกช่าง แผนกม้า แผนกทาง
๓ แผนกอยู่ในมหาดไทย แผนกเรือ แผนกค้ำหนัก (ที่ด้านัก) แผนก
เครื่องสรรพยุทธ ๓ แผนกอยู่ในกลาโหม กรมพระสุรัสวดีเป็น
พนักงานทำทะเบียนบัญชีพลทั้งในกรุงและหัวเมือง ส่วนหัวเมืองนั้น
เจ้าเมืองมักเป็นนายทหารทั้งนั้น แะทหารเมืองชั้นในรวมการปกครอง
อยู่ในกองทัพราชธานี ส่วนหัวเมืองเอก โท ศรี จัดกระบวนพลเป็น
กองทัพเฉพาะเมืองนั้น ๆ เจ้าเมืองเป็นนายพลผู้บัญชาการกองทัพเมือง
นั้น ๆ ด้วย ระเบียบกระบวนทัพในราชธานีกำหนดเป็น ๓ ทัพ คือพระมหา
อุปราชเป็นทัพหน้า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นทัพหลัง กรมพระราช
วังหลังเป็นทัพหลัง กองทัพหัวเมือง เอก โท ศรี เป็นกองอิสระ แะ
แต่ในราชธานีจะตั้งให้ยกไปแต่โดยลำพัง หรือให้มาสมทบกองทัพ
ราชธานี ลักษณะการทหารแต่โบราณปรากฏเค้าเงื่อนว่าจัดโดยแบบ
แผนดังได้แสดงมา เรียบเรียงเรื่องตำนานการเกณฑ์ทหารไทยแต่โบราณ
ยุคความเพียงเท่านั้น.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม ๒๖๓ ถนนพระราม ๖ ในซอย ๒ พระนคร โทร. 57766
นายवल รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๔๘๘
